

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΔΗΜΩΔΕΣ ΑΣΜΑ ΤΗΣ ΣΟΥΣΑΝΝΑΣ *

Αί ἔρευναί περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τῶ εἶδος, τὴν προέλευσιν, τὴν ἐποχὴν τῆς δημιουργίας των κ.λ.π., ἑλληνικῶν δημῶδων ᾄσμάτων ἔχουν προαχθῆ πλέον εἰς ἰδιαίτερον κλάδον λαογραφικῶν σπουδῶν, ἢ ἐπιστημονικῆ δὲ θέσει καὶ λύσει τῶν προβλημάτων αὐτῶν σπουδαίως ὑπηρετοῦν τὰς νεοελληνικὰς καὶ λαογραφικὰς μελέτας. Σκόπιμος ἄρα κρίνεται καὶ λυσιτελεῖς ἢ διεξοδικῆ ἔρευνα ἐκείνων τῶν ᾄσμάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζουν ἐπιστημονικῶς ἐνδιαφέροντα προβλήματα, ὡς εἶναι καὶ τὸ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος κρητικὸν ᾄσμα τῆς Σουσάννας ἢ, ὡς ἄλλως εἴρηται, τῆς Σούσας¹.

Πρόκειται περὶ κοινοῦ τῶν ναυτικῶν ἰδίως, τῶν «γεμιτζήδων», εὐρέως διαδεδομένου ᾄσματος, τὸ ὅποion κυκλοῦμενον ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίαις, φυσικῆ συνεπέια, ὑπέστη τοσαύτας ἀλλοιώσεις καὶ μεταλλαγὰς, προσθαφαιρέσεις γεγονότων καὶ μοτίβων², ὥστε νὰ θεωρῆται λίαν δυσχερὴς ἢ ἀποκατάστασις αὐτοῦ, ἔτι δὲ δυσχερεστέρα ἢ σύλληψις τοῦ ἀρχικοῦ τούτου πνεύματος καὶ ἡ λύσις ἐτέρων μείζονος ἢ ἡσσονος σημασίας προβλημάτων.

Εἰδικῆ περὶ τούτου μελέτη, ἔω³ ὅσον γνωρίζομεν³, δὲν ἐγένετο ἔτι. Αἱ εἰδήσεις καὶ εἰς ἐκεῖνο τὸ ἐκτεταμένον ἔργον τοῦ B a u d - B o n y,

*) Ἐνίοτε λεγόμενον τῆς Σωσάννης (Ἐ π. Σ τ α μ α τ ι ἄ δ ο υ, Ἰκαριακά, ἐν Σάμφ, 1893, σ. 145. Γ. Παχτίκου, 260 Δημῶδη Ἑλληνικά ᾄσματα, Ἀθῆναι 1905, τ. Α', σ. 31, ἀρ. 25 κ.ἄ.) εἶναι δὲ ὄπως ξένον πρὸς τὸ μακρὸν μεσαιωνικὸν ᾄσμα τῆς Σωσάννης τοῦ Μάρκου Δεφεράνα (ἴδε προχείρως, Μάρκου Δεφεράνα, Ἱστορία ἐκ τῶν τοῦ Δανιῆλ περὶ τῆς Σωσάννης, ἐν E m. L e g r a n d, Bibliothèque Grecque Vulgaire, Paris, 1880, vol. I, pp. 269 - 282, καὶ vol. II, pp. 48 - 50 ἐνθ' ἄνωγ.).

¹) Σούσα <Σουσή <Σουσάννα <Σωσσάνα, ἴδε Ἀ θ α ν. Μ π ο ὔ τ ο υ ρ α, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα, Ἀθῆναι 1912, σ. 52, (Ὄνόματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) καὶ Μ Ε Ε, Κ Β', σ. 724β, ἐν λ. Σωσάννα.

²) Χαρακτηριστικῶς ὁ L e g r a n d, ἐν τοῖς Chansons populaires Grecques (Spécimen d' un recueil en préparation), Paris 1876, p. 23, ἀναφέρει τραγωδιοποίησιν μιᾶς παραλλαγῆς τοῦ ᾄσματος «κατ' ἐπίδρασιν τῶν φονικῶν δραμάτων τοῦ Ἰταλικοῦ θεάτρου τοῦ 17ου αἰ.». Ὁμοίως 45, ἐκ τῶν 94 στίχων μιᾶς παραλλαγῆς τῆς Σουσάννας, ἀνήκουν εἰς δύο ᾄσματα διάφορα καὶ ἕξνα πρὸς τὸ ᾄσμα τοῦτο (Ἀ ρ χ ε ἰ ο ν Π ὄ ν τ ο υ, τ. 14ος (1949), σσ. 192-195).

³) Αἱ πληροφορίες τοῦ κ. Ἰ. Α. Κ ο ν τ ο ῦ, Σούσα Καλλιότση «Τοῦ Κίστρου τὸ καμάρι» Ἀθῆναι 1952, δὲν κατοχυροῦνται, δυστυχῶς, ἐπιστημονικῶς καὶ οὕτω δημιουργοῦν ἐπιφυλάξεις.

περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ δημῶδους ἄσματος⁴, εἶναι πενιχρόταται⁵. Τὰς μόνας καὶ σημαντικὰς πληροφορίας λαμβάνομεν ἔκ τινων τῶν δημοσιευσάντων παραλλαγὰς τῆς Σουσάννας καὶ ἄλλων⁶, οἵτινες παρέχουν οὕτω τὰ πρῶτα πολὺτιμα στοιχεῖα μιᾶς εὐρύτερας καὶ διεξοδικῆς περὶ τοῦ ἄσματος μελέτης. Τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς θέσεως καί, εἰ δυνατόν, τῆς λύσεως τῶν πολλῶν τούτου προβλημάτων ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω βάσει τῶν τε ὀλίγων σχετικῶς μαρτυριῶν καὶ τῶν κειμένων τῶν γνωστῶν παραλλαγῶν. Κρίνομεν ὅμως σκόπιμον, πρὸς μεγαλυτέραν εὐχέρειαν εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτου, νὰ προθέσωμεν ἀναλυτικὸν πῖνακα :

α) τῶν παραλλαγῶν καὶ β) τῶν μερῶν, ἔξ ὧν αὐταὶ ἀποτελοῦνται.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΣΜΑΤΟΣ

Τὸ ἄσμα εὔρηται εἰς τὰ «Ἐπύλλια» 2, 3 τῆς συλλογῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ΛΑ) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Σούσα». Αἱ ἐκδεδομένοι καὶ ἀνέκδοτοι αὐτοῦ παραλλαγαὶ ἀνέρχονται ἐν ὄλῳ εἰς 78. Ἐξ αὐτῶν αἱ 41 ἔχουν δημοσιευθῆ, αἱ 34 εὐρηται ἀνέκδοτοι εἰς τὸ ΛΑ καὶ αἱ ἕτεροι 3 εἶναι ἡμέτεροι ἀνέκδοτοι κρητικάί.

Π Ι Ν Α Ξ Α.

- Ἀνεκθ. (Ἀ ν τ ι κ ῦ θ η ρ α). Μ. Π. Β ρ ε τ ο ῦ, Ἐθνολογικὸν Ἡμερολόγιον, 1865, σσ. 37 - 39, στίχοι 59.
 Ἀργ. (Ἀ ρ γ ο ς). Π α ν α γ. Δ. Σ ε φ ε ρ λ ῆ, Τραγούδια τῆς Αἰγίνης, τοῦ Ἀργους καὶ ἄλλων τόπων, περ. «Λαογραφία», τόμος Δ' (1913), σσ. 92 - 94, ἄρ. 37, στ. 67.
 Αρχ. (Ἀ ρ κ α δ ῖ α). Ἀ γ ι Θ έ ρ ο υ, Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, ἀ' ἀκριτικά,

⁴) Samuel Baud - Bony, La Chanson populaire Grecque de Dodecanèse, Paris 1936, vol. I, Les Textes.

⁵) Αὐτόθι, pp. 44, 295, 304.

⁶) Ἴδε Legrand, ἔνθ' ἄνωτ. σσ. 22 - 28. Ἔτι, Hubert Pernot, Études de Linguistique Néο - Hellenicque, Paris 1946, vol. III, p. 107 : La chanson de Suzanne. Karl Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der Südlichen Sporaden, Wien 1908, p. 306. R. M. Dawkins, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων (Κῶς), περ. «Λαογραφία», τ. 14ος σ. 62, ἄρ. 21 (1951). Σε ν. Κ. Ἀ κ ο γ λ ο υ, Τῆς Σούσας, περ. Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου, τ. 14ος (1949), σ. 192 - 193. Σ τ. Κυ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, μέρος Α', μνημεῖα τοῦ λόγου, Ἀθῆναι 1922, σ. 87.

⁷) Χάριτας ὀφειλομένη εἰς τὴν εὐγενῆ συμπαράστασιν καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ διδασκάλου ἡμῶν κ. Γ. Μέγα, καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας καὶ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατ'ὄψιν καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κ. Μ. Ι. Μανούσκα : ἔτι δὲ εἰς τὴν προθυμίαν καὶ τὰς συμβουλὰς τοῦ ὑφηγητοῦ τοῦ Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν κ. Γ. Σπυριδάκη καὶ τῶν λοιπῶν συντακτῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

- τῆς ἀγάπης, παραλογές, Ἀθήνα, 1951, σ. 317, ἀρ. 362, (Ἄγις Θέρος, ἀνέκδ., ἀνακ. Δ. Τσεκούρα) στ. 30.
- Γ'ύθ. (Γύθειον). Τὸ Σουσαμιὸ (Σούσα) καὶ ὁ Σαρήμπεης, ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (ἀρ. χειρογρ. 333 - 211). Συλλέκτης Νεστορίδης, στ. 35 καὶ ἔτεροι 13 παραλλάσσοντες.
- Δωδεκ. (Δωδεκάνησα). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι (S Baud - Bonu, Τὰ τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων. Ἐκδόσεις Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (2 τόμοι), Ἀθήναι 1935 - 1937) τ. Α', σ. 355, ἀρ. 14α καὶ ἕτερον ἐν τ. Α', σ. 85, ἀρ. 24α, β, δ καὶ ἐν τ. Β', σ. 44, ἀρ. 6, στ. 8.
- Εὔβ.¹ (Εὔβοια). Ἄνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1560 σ. 95) Συλλ. Μ. Κοντοστάνας, Αἰδηψὸς 1930, στ. 58.
- Εὔβ.². Ἄνέκδοτος ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1083 σ. 111, 100). Συλλ. Β. Φάβης, ἐκ Μέσης Εὔβοιας, στ. 41.
- Εὔβ.³. Ἀ. Ἀλεξανδρῆ, Εὔβοϊκὰ τραγούδια καὶ μοιρολόγια, περ. «Λαογραφία» τ. ΣΤ', (1917) σ. 566, ἀρ. 17, στ. 34.
- Εὔβ.⁴. Ἡ Σούσα, Καλῆς Μ. Καλύβη, Λαογραφικὰ Κύμης Εὔβοιας, Ἀθήναι 1938, σ. 27, στ. 22.
- Θρ.¹ (Θράκη). Ἄνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 304 σ. 29) Περίστασις Θράκης. Συλλ. Αἰλιανός, στ. 48.
- Θρ.². Τῆς Σούσας, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1101 Α σ. 131). Συλλέκτης Γ. Μέγας, Μεσημβρία 1937, στ. 22.
- Θρ.³. Δημ. Σ. Λουκάτου: Τραγούδια τῆς Β. Θράκης, ἐν τῷ περ. Ἄρχειον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ, τ. Ι, (1943 - '44), σ. 219, ἀρ. 4, στ. 30.
- Ἰκ. (Ἰκαρία). Τὸ τραγούδι τῆς Σούσας, Ἔπ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, ἦτοι Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς νήσου Ἰκαρίας, Σάμος 1893, σ. 145, στ. 86.
- Καλπ. (Καππαδοκία). Γ. Παχτίκου, 260 Δημῶδη Ἑλληνικά Ἄσματα, Ἀθήναι 1905, τ. Α', σ. 31, ἀρ. 25 (Καππαδοκίας), στ. 41 (μετὰ μουσικῆς).
- Κάρπ. (Κάρπαθος). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὸ Σύμμεικτα Καρπάθου. τ. Α', Ἀθήναι 1932, σ. 17, ἀρ. 12, στ. 31.
- Κέρκ. (Κέρκυρα). Τῆς Σούσας, ἀνέκδοτος ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1483 σ. 7) Λάκωνες Κερκύρας 1931. Συλλ. Μ. Τσοῦρης, στ. 28.
- Κεφ.¹ (Κεφαλληνία) Ἄνέκδ., ΛΑ, Ἔπ. 2, 3, χγφ. εἰς 4ον, Ὕλη 424. Συλλ. Σ π. Παγώνης, Ληξούριον 1888, στ. 12.
- Κεφ.² Ἄνέκδ., ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 82, σ. 1, ἀρ. 1). Συλλ. Γ. Γερωλυμάτος, 1915 - '16.
- Κορ. (Κορώνη). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. Π59Σ, σ. 8) Κορώνη Πυλίας 1938. Συλλέκτρια Γ. Ταρσοῦλη, στ. 25.
- Κρήν. (Κρήνη). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ., ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 312, 91 - 93). Συλλ. Ἀντ. Γ. Ποιλάκης (Ἡ ἰδία φέρεται καὶ ὑπ' ἀριθμὸν χειρογράφου 297 (4 - 6, 4), στ. 53).
- Κρ.¹ (Κρήτη). Anton. Jeannarakis: Kretas Volkslieder nebst Distichen und Sprichwörtern, Leipzig 1876 (Ἄσματα Κρητικὰ μετὰ διστίχων καὶ παροιμιῶν) σ. 139, ἀρ. 140, στ. 69 (Ἡ ἰδία, μετ' ὀλιγώτερον ἓνα στίχον (στ. 68), εὑρεται καὶ ἐν Ἀρ. Κριάρη. Κρητικὰ Δημῶδη Ἄσματα, Χανιά 1909, σ. 212, ὡς καὶ ἐν τῇ Πλήρει Συλλογῇ... τοῦ ἰδίου, Ἀθήναι 1921, σ. 303).

- Κρ. ². Τῆς Σούσας τὸ τραγῳδιον, Ἐλπίδος Μελαίνης, Κρητικὴ Μέλισσα, πρώτη ἔκδοσις Ἀθῆναι 1873, δευτέρα Ἀθῆναι 1888 (ἐν Αἰ ἐκδ. σσ. 23 - 26, ἐν Βα, σσ. 14 - 16, στ. 73).
- Κρ. ³. Ἡ Σούσα, Ἀρ. Κριάρη: Κρητικὰ Δημῶδη ᾄσματα, Χανιά 1901, σ. 99, στ. 47.
- Κρ. ⁴. Ἐμμ. Μ. Φραγκεσκάκη, Ἀριάδνη, ἥτοι συλλογὴ κρητικῶν ᾄσμάτων κ.λ.π., Ἀθῆναι 1889, σσ. 88 - 90.
- Κρ. ⁵. Δημ. Βουτεράκη, Τραγούδια Κρητικά, Χανιά, 1904, Τῆς Σούσας, σσ. 99 - 101, στ. 54.
- Κρ. ⁶. Τὸ τραγούδι τῆς Σουσάννας, περ. «Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος», Ρέθυμνον Κρήτης, Ἰούλιος 1933, τ. Θ', ἀρ. φύλλου 205, σ. 7, στ. 44.
- Κρ. ⁷. Σοφίας Καλοῦδη, Τὸ τραγούδι τῆς Σούσας, περ. «Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος», Ρέθυμνον Ἰανουάριος 1935, τ. ΙΑ', ἀρ. φύλλ. 242 σ. 7, στ. 63.
- Κρ. ⁸. Τσῆ Σούσας, Edwige Lüdecke, Κρητικὰ τραγούδια, ΕΕΚΣ, Ἀθῆναι 1938, τ. Α', σ. 510, ἀρ. 11, στ. 47.
- Κρ. ⁹. Σοφίας Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ Λαοῦ, Ἀθῆναι 1938, σ. 24, στ. 44.
- Κρ. ¹⁰. G. Deville, De popularibus cantilenis apud recentiores Graecos, Paris 1866, pp. 52 - 54, στ. 43 (Creticum).
- Κρ. ¹¹. Emile Legrand, Chansons populaires Grecques (spécimen d'un recueil en préparation), Paris 1876. Chanson de Suzanne, pp. 22 - 28, στ. 77.
- Κρ. ¹². Ξεν. Κ. Ἀκογλου, Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, περ. «Ἀρχεῖον Πόντου», τ. ΙΔ' (1949) σσ. 192 - 195, στ. 94.
- Κρ. ¹³. Ἀνέκδοτος ἐκ Σμύρνης⁹ ὑπὸ τουρκοκρητὸς ἐξ Ἡρακλείου ὀνόματι, Μεχμέτ Ἀλή Τσιναρ (Χατζῆ Ἀλῆ Μπεγάκη) καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Μουσταφᾶ Καραλάκη νῦν Babadali. Ἡ παραλλαγὴ εἶναι ἡ ἐκτενεστέρα ὄλων (στ. 184).
- Κρ. ¹⁴. Ἀνέκδ. ἡμετέρα ἐκ Κρητῶς Λασηθίου, καθ' ὑπαγόρευσιν Μ. Μαμουνάκη, ἐτῶν 40, στ. 45.
- Κρ. ¹⁵. Ἀνέκδ. ἡμετέρα ἐκ Λασηθίου κατὰ συλλογὴν Μ. Μαμουνάκη στ. 64.
- Κρ. ¹⁶. Ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ (ῥηλ. 2063) 1873, στ. 53.
- Κρ. ¹⁷. Ἀνέκδ. ἐν τῷ ΛΑ (χγφ. ἀρ. Π62Γ σ. 22 - 24). Συλλέκτρια Μ. Λιουδάκη, Σητεία 1938, στ. 74.
- Κρ. ¹⁸. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ (ῥηλ. 3028) 1872, στ. 37.
- Κρ. ¹⁹. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ (ῥηλ. τετρ. 249 σ. 32). Συλλ. Γ. Δημ. Λουλάκης, Βιάννος 1919, στ. 64.
- Κρ. ²⁰. Ἡ Σούσα, ανέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. Π62Γ σ. 129 - 132). Συλλ. Μαρία Λιουδάκη, Μεραμβέλλον 1938, στ. 54.
- Κρ. ²¹. Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, ανέκδ. ἐν τῷ ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. 60 - 25) ἐκ Βιάννου, στ. 48.

⁹) Τὴν παραλλαγὴν ταύτην εὐγενῶς παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς ὁ Μεταφραστὴς τοῦ Τουρκοῦ Ἀρχεῖου Ἡρακλείου κ. Νικ. Σταυρινίδης, τὸν ὁποῖον ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰς πληροφορίας περὶ τινων οὐσιωδῶν ζητημάτων τοῦ ᾄσματος, τῆς ἰδικῆς του ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος.

- Κρ. ²². Ἄνεκδ., ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 454 - 46). Συλλέκτης Δ. Λουλάκης, στ. 18.
- Κρ. ²³. Ἡ Σουσάννα, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. Π61Α σ. 101 - 104). Συλλ. Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον 1938, στ. 61.
- Κύζ. ¹ (Κύζικος). Ἡ Σούσα, ἀνεκδοτος ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 189 - 211 - 28). Συλλέκτης Μ. Φιλήτας στ. 34.
- Κύζ. ². Ἡ Σούσα ἀνεκδ., ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 54 - 33) στ. 63.
- Κύπ. ¹ (Κύπρος). Ξεν. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἐπη, Λευκωσία 1926, σ. 107, ἀρ. 29, στ. 57 (τὸ αὐτὸ ἐν ΛΑ, τετρ. 368, σ. 113).
- Κύπ. ². Ὁ Σαραπαλῆς, Ξεν. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἐπη, σ. 164, ἀρ. 48, στ. 70.
- Κῶς ¹. R. M. Dawkins, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, περ. «Λαογραφία» ΙΓ', (1951), σ. 62, ἀρ. 21 (Κῶς), στ. 45.
- Κῶς ². Karl Dieterich: Sprache und Volksüberlieferungen der Südlischen Sporaden, Wien 1908, σ. 306, στ. 35 (Cos Chora).
- Λέσβ. ¹ (Λέσβος). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, περ. «Λεσβιακά», Δελτίον τῆς Ἑταιρίας Λεσβιακῶν Μελετητῶν. Παν. Νικήτα, Τὸ Λεσβιακὸ Μηνολόγιο (Γενάρης - Ἀπρίλης) 1953, τ. Α'. τεῦχος Α, σ. 173, στ. 51 (Ἀγιάσος Λέσβου).
- Λέσβ. ². Σπ. Ἀναγνωστου: Λεσβιακά, ἤτοι συλλογὴ λαογραφικῶν περὶ Λέσβου πραγματειῶν, Ἀθήναι 1903. Ἡ Σούσα, σ. 233, ἀρ. 11, στ. 10. Τὸ αὐτὸ ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 ἀρ. 30 (62 - 63, 13) Λέσβος Συκαμιά.
- Λέσβ. ³. Ἄνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. T446A σ. 362). Συλλ. Δημ. Λουκάτος, Λέσβος Τελώνια, 1940, στ. 43.
- Λέσβ. ⁴. Ἄνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (1446A σ. 80). Συλλ. Δ. Λουκάτος, Πέτρα Λέσβου, 1910, στ. 26.
- Λῆμν. (Λῆμνος). Τῆς Σούσας ἀνεκδ., ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. 1160A σ. 62 - 65) Συλλ. Γ. Μέγας, Λῆμνος Βαρος 1938, στ. 61.
- Μάν. (Μάνη). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, Ἄγ. Θέρον Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλληνῶν, τ. Α', Ἀθήναι 1951, σ. 316, ἀρ. 361, στ. 38 (Ἄγις Θέρος ἀνεκδ.)
- Νάξ. ¹ (Νάξος). Ἡ Σούσα, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, (ῶλη 226) Βόθρων Νάξου, Συλλ. Π. Λεγάκης 1888, στ. 40.
- Νάξ. ². Τὸ Σουσανάκι, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (1459 σ. 53). Συλλ. Δ. Ζευγώλης, Ἀπειρανθός Νάξου 1928 (ὁμοίᾳ τῆ χγφ. ἀρ. 380, σ. 4 ἀρ. 5 ὑπὸ Γ. Στ. Ζευγώλη ἐν ΛΑ) στ. 74.
- Νάξ. ³. Τὸ Σουσανάκι, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1585 σ. 78) Συλλ. Δ. Οἰκονομίδης, Ἀπειρανθός 1934, στ. 25.
- Παξ. ¹ (Παξοί). Ἡ Σούσα, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 689, 41 - 44, 22), Συλλ. Δένδιας, στ. 15.
- Παξ. ². Ἡ Σούσα, ἀνεκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 133 - 41 - 22). Δένδιας (ὁμοίον τῆ προηγουμένῳ κατὰ τοὺς 15 πρώτους στίχους) στ. 57.
- Πόντ. (Πόντος). Κ. Ἀλεξιάδου, Δημόδη ᾠσματα Ἰνεπόλεως, περιοδ. «Ἀρχεῖον Πόντου», Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι. τ. ΙΒ' (1946), σ. 153, ἀρ. 27, στ. 40
- Ρόδ. ¹. (Ρόδος). Παύλου Γνευτοῦ, Τραγούδια Δημοτικά τῆς Ρόδου, Ἀλεξάνδρεια 1926, σσ. 94 - 95, στ. 13.
- Ρόδ. ². Γεωρ. Δρακίδου, Ἡ Σούσα, Ροδιακά (Βραβείον Γλωσσικῆς Ἑταιρείας), Ἀθήναι 1937, σσ. 44 - 45, στ. 57.

- Ρόδ. ³. Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (751 σ. 271), Συλλ. Κωνσταντινίδης, στ. 32.
- Ρόδ. ⁴. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, ἐπ. 2, 3 (χγφ ἀρ. 1108α σ. 19·20), Συλλέκτρια E d w i g L ü d e k e, Ρόδος 1935, στ. 44.
- Σκόπ. (Σκόπελος). Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἀγγέλου συλλογὴ ἸΘ' (φάκελος ἀκριτικῶν, ὕλη 58), 10 Ἀπριλίου 1888, στ. 54.
- Σκ. ¹ (Σκυρος). Νίκης Λ. Πέριδικα, Σκυρος, Ἀθῆναι 1940 τ. Α', σ. 181, ἀρ. 27, στ. 42.
- Σκ. ². Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ ἀριθμὸς 1087, σ. 42 - 45, ἀρ. 12) Σκυρος Εὐβοίας, Βασ. Φάβης 1903 - 1911, στ. 50.
- Σφζ. ¹ (Σφζόπολις). Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου, Ἄσματα δημοτικὰ ἐκ Σφζοπόλεως, περ. «Λαογραφία», τ. Α', Ἀθῆναι, Μάρτιος 1910, σ. 633, ἀρ. 53, στ. 65.
- Σφζ. ². Ἀναγνώστου Παρασκευοπούλου, Τραγούδια Σφζοπολίτικα, περ. Θρακικά, (Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθῆναις Θρακικοῦ Κέντρου), τ. Γ', Ἀθῆναι 1932, σ. 285, ἀρ. 6, στ. 14.
- Τήν. (Τήνος). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἔπ. 2, 3 (χγφ ἀρ. 1402, 12 σ. 9) Συλλ. Ἀ. Ἀδαμαντίου, Τήνος 1895, στ. 29.
- Χαλκ. (Χαλκιδική). Ἰωάννου Κ. Πέτση, Συλλογὴ ἀνεκδότων Δημοτικῶν ῥομάτων Μακεδονίας, Χαλκιδικῆς, Θράκης. Θεσσαλονίκη 1931, σ. 53, ἀρ. 66, στ. 34 (ἡ αὐτὴ καὶ ἐν σσ. 253 - 4 τοῦ Μακεδονικοῦ Ἡμερολογίου (1930), Τῆς Σούσας).
- Χίος ¹. The Folklore of Chios, by Philip P. Argenti, and J. Rose, Cambridge 1949, Ἡ Ρίμα τῆς Σούσας, vol. II, p. 629, ἀρ. 2 (Serenades) στ. 56.
- Χίος ². Hubert Pernot, Rapport sur une mission scientifique en Turquie (Extrait des Nouvelles des Missions Scientifiques, vol. XI, pp. 117 - 242), Paris 1903, pp. 228 - 9 (Μετά τῆς μουσικῆς αὐτοῦ). Ἡ ἰδία καὶ ἐν Études de Linguistique Néo - Hellénique vol. III, Textes et Lexicologie des Parlers de Chio τοῦ ἰδίου, Paris 1946, p. 146, ἀρ. 103, στ. 30.
- Χίος ³. Hubert Pernot, Rapport... pp. 230 - 2 ὁμοίως μετὰ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ. (Ἡ ἰδία ἐν Études de Linguistique... p. 107, ἀρ. 48).
- Χίος ⁴. Hubert Pernot, Études de Linguistique... vol. III, etc. Chanson de Suzanne. p. 109, num. 49, στ. 42.
- Χίος ⁵. Ἐνθ. ἄνωτ. p. 110, num. 50, (debut), στ. 18.
- Χίος ⁶. Ἐνθ. ἄνωτ. p. 111, num. 51, (debut), στ. 15.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος καταφαίνεται, τὸ ἄσμα εἶναι κυρίως γνωστὸν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια ἢ καὶ πλησιοχώρους τῆς θαλάσσης περιοχῆς³, περισσότερο τοῦ Αἰγαίου ἢ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τὰς περισσοτέρας παραλλαγὰς — 23 ἐν ὄλῳ — ἔχομεν ἐκ Κρήτης. Ἐ-

³) Ἡ γραῖα πρόσφυξ Χρυσάνθη Γ. Καρρῶ, ἐκ Μ. Ἀσίας, νῦν κάτοικος Ἡρακλείου, ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς, ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι γνωστὸν καὶ προσφιλέστατον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, ἤκουε δὲ συχνάκις ῥιθόμενον καὶ ἐγνώριζε τοῦτο, ἀλλ' ἐκ τοῦ χρόνου ἀπέμαθε μέγα μέρος τοῦ ἄσματος.

κτενεστέρα τῶν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων παραλλαγῶν εἶναι ἡ Κρ. ¹⁰, μὲ στίχους 184, συντομωτέρα δὲ ἡ Λέσβ. ², στ. 10.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ᾄσματος εἶναι συνήθης καὶ προσφιλὴς εἰς τοὺς λαϊκοὺς στιχουργοὺς, ἀποτελεῖ δὲ τὸ θέμα πολλῶν δημοδῶν ποιητικῶν κειμένων ¹⁰. Ὡς συνήθως, περιγράφεται καὶ ἐνταῦθα ὁ ἄνομος ἔρως κόρης τινός, τὴν ὁποίαν φονεύει ὁ ἀνηλεὴς φρουρὸς τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς, ὁ ἀδελφός, ἵνα ἀποκηλιθῶ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας. Ἡ Σουσάννα, ἡ ἡρώϊς τοῦ ἡμετέρου ᾄσματος, Ἕλληνίς, ἐραται τοῦ Τούρκου Σαρῆ-Μπαρῆ, ὑποθαλπομένη εἰς ἀνόμους μετὰ τούτου σχέσεις καὶ ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς (!). Ὁ ἀδελφὸς τῆς Σουσάννας, ὅστις ἀπουσιάζει εὐρισκόμενος χρόνους πολλοὺς « μὲ τοὺς κουρσάρους », μαθὼν τὰ τῆς « διτιῶς ἀνόμου » ¹¹ διαγωγῆς τῆς ἀδελφῆς, ἐπιστρέφει καὶ κατόπιν δραματικῆς συζητήσεως φονεύει τὴν κόρην.

Πρὸς μόρφωσιν πληρεστέρας ἀντιλήψεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ ᾄσματος παραθέτομεν δύο χαρακτηριστικὰ παραλλαγὰς ¹², τὰς : 1) Ἰκαρ. καὶ 2) Κρ. ¹³.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΣΟΥΣΑΣ (ΣΩΣΑΝΝΗΣ) *

*Ἀφρουγκραστῆτε νὰ σᾶς ἴπῳ τῆς Σούσας τὸ τραγούδι,
ὅπου ἔχει τοῦ ν' ἀφρουγκραστῆ καὶ λογισμὸν ν' ἀκούση.*

*Ἡ Σούσα μας ἡ λυγερή, τοῦ Κάστρου τὸ γκαμάριν,
ἡγάπαν τὸν Σαριμπαλῆν, τ' ὄμορφο παληκάριν.*

5 *Ἡγάπαν τον κι' ἡγάπαν την χρόνους δεκατεσσάρους,
καὶ μὲς στοὺς δεκατέσσαρους ὄνειρον ὠνειρεύτη.*

*Στὴν κλίνη της ἐκάθισε, τὸ δάκρυν της σφουγγίζει,
ὁ κόρης της τήνε θωρεῖ κι' ἡ μάνα της τῆς λέει :*

¹⁰) Πρὸβλ. τὸ ᾄσμα τῆς « ἀδικοσκοτωμένης » (ἐν ΛΑ, Ἔπ., 3, 11), S. Baud-Bovy, pp. 220 - 226, ἐνθ. ἄνωτ. Ὅμοιος τὸ γνωστὸν ὡς ᾄσμα τῆς « Ἰεφρονίας » ἢ « Ἀνδρονίκης » (ΛΑ, Ἔπ. 1, 23) καὶ Ph. Argenti - J. Rose, The Folklore of Chios, vol. II, p. 652, numb. 4, ἐν ἐν Περ. « Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος », Ρέθυμνον 1934, τ. 10ος, ἀρ. φύλλ. 223, σ. 7, κλ. Ὁ Baud-Bovy, ἐπίσης μνημονεύει (p. 295 ἐνθ. ἄνωτ.) καὶ ἄλλων ὁμοίων, πρὸς τὸ ᾄσμα τῆς Σουσάννας ᾄσμάτων, λέγων : « Les deux chansons de Théonitsa et de Katérinio sont tout à fait analogues à la rime cretoise de la Soussa ».

¹¹) Ἴδε Hubert Pernot, Études..., vol. III, p. 107.

¹²) Ἐν τῇ Ἰκ. παραλλαγῇ ἐπενέβημεν μόνον ἐκεῖ ὅπου ἦσαν ἀναγκαῖαι ὀρθογραφικαὶ τινες διορθώσεις, τῶν λοιπῶν διατηρηθέντων ὡς ἔχουν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Σταματιάδου, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἀλλοιωσώμεν τὸν γλωσσικὸν χαρακτῆρα τῆς παραλλαγῆς.

¹³) Ἔπ. Σταματιάδου, Ἰκαρικὰ σ. 145, ᾄσματα Ἰκαρίων.

- Εἶντά ἄχει τὸ Σουσάκι μου, καὶ κάθεται καὶ κλαίει ;
- 10 —Ὄνειρο εἶδα, μάνα μου, κι' ὄνειρο θὰ πατίρω,
τὸν ἀδερφό μου τὸ Στρατῆ εἶδα ξεσπαθωμένο
ἦταν τὸ γιανελίκιν του σιτὸ αἷμα βουτημένο,
[Τὰ πράσα πρᾶσολόγουν τα, τὰ σκόροδ(α) ἀνάργενά τα,
τὰ μαρουλάκια, τὰ πικρὰ ἠγάσπουν κι' ἔτρωγά τα,]
- 15 καὶ ἦρτεν εἰς τὸ σπίτι μας κι' ἔκοψε τὸ βυζίν μου.
—Ὄνειρον εἶναι, γκόρη μου, κι' ἄφης το κι' ἄς περάση,
κι' ἐξένα τὸ ἀδέρφιν σου σιτὰ ξένα θὰ (γ)ἐράση.
Πέφτ' ἡ Σουσά στήν κλίνη της, λίγο ὕπνο νὰ πάρη,
τζαλαμαλοῦν στήν πόρτα της, χτυποῦνε στήν ἀλλήν της,
- 20 καὶ μὲ τὴν ὄραν τὴν πολλὴ πάλιν ξαναχτυποῦν την.
—Ποιὸς εἶσαι σύ, ὀπού χτυπᾶς τὴν πόρτα τέτοιαν ὄρα ;
μπὰς κι' εἶσαι τὸ ἀδέρφιν μου, ὀπού ἔλειπε σιτὰ ξένα ;
—Σήκω, Σουσά μας, κι' ἀνοιξε, μὴν κάνεις πὼς κοιμᾶσαι,
κι' ἔχεις τὰ μάτια σ' ἀνοιχτὰ κι' ἐμένα συλλο(γ)ᾶσαι.
- 25 Σήκω, Σουσά μας, κι' ἀνοιξε, πὸν θᾶμπω νὰ πλαγιάσω
γιατ' εἶν' ὁ ὕπνος μου (γ)λυκὸς στήν κλίνη σου ἀπάνω.
Σηκώνεται κι' ἀνοίγει του μὲ τὰ γκαῦμένα χεῖλη,
ὁ νοῦς της ἐσαλεύτηκεν κι' ἐθάμπωσεν τὸ φῶς της.
—Ἄμε, Σουσά, φέρε νερό, γιατ' εἶμαι διψασμένος,
- 30 κι' ἀπὲ τὴν σιτάτα τὴν πολλὴ εἶμαι ξερογκαῦμένος.
Παίρει γιालένιον μαστραπᾶν καὶ πάει σὲ πηγάδιν,
γιὰ νὰ τοῦ σύρη τὸ νερόν νὰ πιῇ τὸ παληκάριν.
Κεῖνος νερό (δ)ὲν ἤθελε, τὸν μαστραπᾶ (δ)ὲν πιάνει,
μόνο μὲ τ' ἄγριο ἄμιλεῖ, μὲ τὸ γκακὸ τῆς λέει :
- 35 —Ποιὸς εἶν' αὐτός, πὸν κείτεται σὴν κλίνη σου ἀπάνω ;
—Κοιμᾶσαι γιὰ ἄνιρεύεσαι, γιὰ ξάμου φαίνεται σου ;
—Γιὰ δὲς τὴν τὴν παλιόστριγλα καὶ τὴ γεβεντισμένη,
ὀμπρός μὲ γκάνει γκερατᾶν καὶ πίσου πεζεβένκη.
—Μπὰς καὶ θαρρεῖς, πὼς πολεμῶ τὲς τέχνες τὲς δικές σου ;
- 40 Ἄπὸ τὸ χέριν τὴν ἀρπᾶ καὶ πᾶ' καὶ τῆς τὸν δείχνει,
ἐβγάξει τὸ σπαθάκιν του καὶ κόφτει τὸ βυζίν της.
Ἄπὸ τὸν πόνο τὸν πολὺ, πὸν εἶχε τὸ γκορμίν της,
τὸ σπῆτιν ἐταράχτηκε, ἦνοιωσε τὸ πουλίν της.
Ἄφ' τὸ χεράκι παίρει τὴν κι' ὀμπρός του τὴν καθίζει,
- 45 γκανέλλα, μοσχοκάρυδο μασᾶ καὶ τὴν ἀχνίζει,
καὶ μὲ τὸ μαντηλάκιν του τὸ αἷμα της σφουγγίζει.
—Ἄμε, Σούσα, σιτῆς μάνας σου, νὰ γειάνης τὴν πληγὴ σου,
ἂν σοῦ (γ)υρέψουν καὶ πολλὰ, δίνει τα τὸ πουλίν σου,

- κι' ἂν σοῦ (γ)υρέφουν κι' ἑκατό, καὶ χίλια πεντακόσα.
 50 δίνει τα ὁ Σαρημπαλῆς, κι' ἄς εἶναι κι' ἄλλα τόσα.
 Βγαίν' ἡ Σουσά, παίρνει στρατίν, οἷης μάνας της πηραίνει.
 —Γκατέβα, μάνα, κι' ἄνοιξε, πού σοῦ ἔφερα χαμπάρι,
 ἀφ' τὸν νιό σου τὸ Στρατιῆ, πού ἴαν μὲ τις κουροσάροι.
 Γκατέβηκε τῆς ἄνοιξε καὶ πάνω τήνε παίρνει.
- 55 —Γκόρη μου, ποιὸς σ' ἐβάρεσε κι' ἔκοψε τὸ βυζίν σου,
 ποῦ νά ἔχη τὴν κατάρα μου πάντα στὸ φυλακτάριν.
 —Ἀδέρφιν μ' ἔμαχαίρωσε κι' ἔγκαμε τόσο χάλιν,
 ποῦ νά ἔχη τὴν κατάρα σου πάντα στὸ φυλακτάριν.
 Ἄφ' τὸ χεράκι παίρνει τὴν, καὶ τοῦ γιαιτροῦ τὴν πάει.
- 60 —Γιατρέ, καὶ γιάτρεψέ μου το καὶ μένα τὸ παιδί μου·
 θέλεις καὶ ἄσπρα, πάρε μου, πάρε καὶ τὴ ζωὴ μου·
 κι' ἂν τοῦ (γ)υρέψης καὶ πολλά δίνει τα τὸ πουλίν μου,
 κι' ἂν τοῦ (γ)υρέψης κι' ἑκατό, καὶ χίλια πεντακόσα,
 δίνει τα ὁ Σαρημπαλῆς κι' ἄς εἶναι κι' ἄλλα τόσα.
- 65 Καὶ μὲ τὸ στόμα ἔλεεν : «ἔ(γ)ὼ θὰ τὴν γιαιτρέψω»,
 καὶ μὲ τὸ μάτιν ἤνευε τὸν τάφον της ν' ἀνοίξουν.
 Κ' ἡ γκόρη τὸ γκατάλυ(β)ε, πῶς θὲ νὰ ἀποθάνη.
 —Ἀφιγκραστῆτε νὰ σᾶς πῶ, ν' ἀφήκω καὶ γκατάρα,
 ἀμῆτε νὰ μὲ θάψετε μὲς σὴν Ἁγιά Βαρβάρα,
- 70 ἐκεῖ πού θάβουν τις φτωχῆς καὶ τις ξενητεμένες,
 ἀκόμην καὶ τις λεύτερες, τις μαχαιροσφαμένες.
 —Γκόρη μου, καλογκόρη μου, τί ροῦχα νὰ σοῦ βάλω ;
 θέλεις ἀφ' τὰ μεταξωτά, θέλεις τὰ (β)ελουδένια,
 θέλεις τὰ λινομέταξα, πού ἔχεις τὰ διπλω(μ)ένα,
- 75 θέλεις ἀπὸ τὸν κάουκα, πού ἔχει χιλιάδες ἄσπρα ;
 —(Δ)ὲ θέλω (ἔγ)ὼ (μ)εταξωτά, μήτε τὰ (β)ελουδένια,
 μήτε τὰ λινομέταξα, πού ἔχω τὰ διπλω(μ)ένα·
 μὸν θέλω νὰ μὲ θάψετε μὲ ροῦχα ματω(μ)ένα,
 πού μοῦ τὰ ματοκύλισε Παρρασκηνὴν ἡμέρα·
- 80 καὶ θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἁγιά Βαρβάραν,
 ἐκεῖ πού θάβουν τις φτωχῆς καὶ τις ξενητεμένες,
 ἀκόμην καὶ τις λεύτερες, τις μαχαιροσφαμένες.
 Μὸν πῆτε τοῦ Σαρημπαλῆ, πού εἶναι παληκάριν,
 νὰ γκάμη τὸ μνημοῦριν μου ἀπὸ μαργαριτάριν.
- 85 Νὰ πῆτε τοῦ Σαρημπαλῆ νὰ βάλῃ γκυπαρίσιν,
 νὰ γκάμη στὸ μνημοῦριν μου μιὰν κρουσταλλένια βρούσιν.

Κρ.¹⁵.

- Μὰ ὅποιος δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ,
 νὰ τονὲ φᾶνε τὰ θεργιά, κι' ἡ θάλασσα, κι' ἡ ζήση.
 Ἔτσι κι' ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κρήτης ἡ κολώνα,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, στὰ πλούτη καὶ στὰ φρόνια.
- 5 Ἔτσι ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κρήτης τὸ καμάρι,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, ἄντρα νὰ τονὲ πάρη.
 Ἔτσι κι' ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κάστρου τὸ ντιλμπέρι,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, νὰ τονὲ κάμη ταῖρι.
 Μιὰν ταχινὴ σηκώνεται, στὴν κλίνη τῆς καθίζει,
- 10 καὶ μὲ τὸ μαντηλάκι τῆς, τὰ μάθια τῆς σφουγγίζει.
 Τῆ μάνα τῆς ἐφώνιαξε, στὴν κλίνη τῆς νὰ πάη,
 ζητᾷ π' αὐτὴ παρηγοριὰ τὸ πάθος τῆς νὰ πάρη.
 Ἐτρεχαν καὶ τὰ μάθια τῆς δάκρυα σὰν τὸ ρύζι,
 σιμώνει καὶ τὴνὲ φιλεῖ, ρωτᾷ ντὴ εἶντ' (α) δρίζει.
- 15 Ἡ μάνα τῆς τὴνὲ ρωτᾷ, ἡ μάνα τῆς τοῦ λέει :
 — Εἶντὰ ἔχεις, Σουσαννάκι μου, καὶ κάθεσαι καὶ κλαίεις ;
 — Μάνα μου, εἶδα ὄνειρο κακὸ καὶ σβολωμένο,
 πὼς ἦρθε τ' ἀδερφάκι μου, τ' ἀλαγοξωρισμένο,
 καὶ εἰς τὸ χέρι ἐβάστασε μαχαῖρι, ἀκονισμένο,
- 20 κι' ἦτο τὸ γελεκάκιν του στὸ αἷμα βουτηγμένο.
 — Ἄφης το, θυγατέρα μου στὸ θιὸ παραδομένο,
 νὰ σοῦ τὸ βγάλη ἡ χάρη ντου καλὸ κι' εὐλοημένο.
 Μ' ἄφης το, θυγατέρα μου, κι' ὁ θιὸς εἶναι μεγάλος,
 νὰ σοῦ τὸ βγάλη σὲ καλὸ, ὅπως καὶ πρὸ τοῦ ἄλλος (sic) ¹⁶.
- 25 Μ' ἂν πῆς γιὰ τ' ἀδερφάκι σου, στὶ ξένα ποῦ γυρίζει,
 γῆ τὰ θεργιά τὸ φάγασι, γῆ ἄλλη κιαμιὰ τὸ ῥίζει.
 Μιὰν Πέφτι' ἀργά, μιὰν Κυριακὴ, τὸν εἶχε καλεσμένο ¹⁴.

4 Φρόνια, φρόνησις.

7 Ντιλμπέρι, λέξ. Τουρκ., Dilber, ὠραία.

17 Σβολωμένος καὶ ἀσβολωμένος, ἐκ τοῦ σβολώνω, ἀσβολώνω (= τραυματί-
 ζω) ἢ λέξ. ἐνταῦθα κεῖται μεταφορικῶς, «ὄνειρο σβολωμένο» = κακότηχον,
 δυσσίγων. Ἡ ἔκφρασις «κακὸς καὶ σβολωμένος» εἶναι συνήθης ἐν Κρήτῃ.

26 Γῆ = ἦ.

¹⁵) Τοῦ στίχου τούτου (Κρ.¹⁵, στ. 24) εἶναι ἀκατανόητον τὸ δεύτερον μέ-
 ρος, ὅπερ πιθανώτερον ἐτέθη, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὸ
 μεγάλο (στ. 23), ὡς συμβαίνει συνήθως, καθὼς θὰ ἴδωμεν.

¹⁴) Ἡ ἔκφρασις «μιὰ Πέφτι' ἀργά, μιὰ Κυριακὴ» εἶναι τυπικὴ καὶ συνήθε-
 στάτη εἰς πολλὰ ἔθματα, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου καθ'

- γὰ νὰ τοῦ ἤν τὸ ὄνειρο, ἀποῦχε θωρομένο.
 Σηκώνεται(αι) ὁ Σαλῆ - Μπαχοῆς στὸ σπύι τζη καὶ πάει·
 30 βρῖσκει τινε τῆ λυγερῆ περτάφια νὰ τοῦ κάνη.
 — Ἀχι ἐδὰ, Σαλῆ - Μπαχοῆ, ὄνειρο, πὸν τὸ εἶδα,
 θαροῶ, πῶς θὰ χωρίσωμε, δὲν ἔχω μπλιὸ ἐλπίδα.
 Ὅντὲ τὰ κουβεδιάζανε κι' ἐκάνα τὸ σοχπέι,
 πόρτα χτυπᾶ, καὶ κόβγοιοι τότε τὸ μουχαπέτι.
 35 Ὡρα μεσάνυχιά ἴανε, τὴν πόρτα κουριταλοῦσα
 τὰ χέρια πὸν τῆ σφάζανε καὶ πὸν τὴν καταλοῦσα.
 — Σηκώσου δά, Σαλῆ - Μπαχοῆ, νὰ πάω νὰ τ' ἀνοίξω,
 γιὰτὶ θὰ νὰ ἴσαι ἀφορμὴ ν' ἀδικοθαναιτήσω.
 — Μὰ θέσε σύ, Σουσάννα μου, καὶ σβῆσε καὶ τὸ λύχνο,
 40 κι' ἄλλοῦ πᾶνε τὰ κούρταλα, κι' ἄλλοῦ πάει ὁ χτύπος¹⁵.
 Καὶ μὲ τὴν ὦρα τὴν πολλὴ ἐξανακουριταλοῦσα
 τὰ χέρια, πὸν τῆ σφάζανε καί, πὸν τὴν καταλοῦσα.
 — Σηκώσου δά, Σαλῆ - Μπαχοῆ, νὰ πάρης νὰ μισέψης,
 γιὰτ' ἄ(ν) σὲ ὀῆ τ' ἀδέροφι μου, πολὺ θὰ μᾶς χολέψη¹⁶.
 45 — Ἀγε, Σουσάννα μ', ἀνοίξε κι' ἐγὼ μένω στὴν κλίνη,
 γιὰτ' εἶν' ὁ ὕπνος μου βαρὺς, νὰ φύγω δὲν μ' ἀφήνει.
 Σηκώνεται ἡ λυγερῆ, νὰ πάη νὰ τ' ἀνοίξη,
 κι' ἀπὸ τὴν κλειδονότρουπα, νὰ πᾶ' νὰ σοιτηρήξη.
 Ἀπήτης ἐσοιτηρήξε κι' εἶδε τὸν ἀδεροφό τζη,
 50 ἔ! γὰ τὴν Παναγία τζη, κι' ἤρθεν ὁ θάνατός τση.
 Ἐπῆγ'(ε) ἡ Σούσα κι' ἤνοιξε κι' εἶδε τὸν ἀδεροφό τζη,
 ἐτότεσας τὸ λόγιασε, πῶς ἤρθε ὁ θάνατός τση.
 — Καλῶς το, τ' ἀδεροφάκι μου, τ' ἀλαρογοξωρισμένο,

30 *Περτάφια*, λέξ. Τουρκ., perdah = στίλβωμα καὶ μτρο. περιποίησης.

33 *Σοχπέι*, λέξ. Τουρκ., sohbet, συνδιάλεξις, συνομιλία, συναναστροφῆ.

34 *Μουχαπέτι*, λέξ. τουρκ., mehabet ἢ muhabet, ἀγάπη, φιλία, συνομιλία.

35 *Κουριταλῶ* > *κούριταλον*, κτυπῶ, κρούω τὴν θύραν.

36 *Καταλῶ*, καταστρέφω, ἀφανίζω, ἐνταῦθα, θανατώνω.

48 *Σοιτηρῶ* καὶ *σοιτηρῶ*, παρατηρῶ.

49 Ἀπήτης, λέξ. ἐν Κρήτ. (χρον. σύνδ.) ἀφ' οὗ, ὅταν.

ὄν συμβαίνει γεγονός τι ἢ ἐκτυλίσσονται πολλὰ ὁμοῦ γεγονότα (πρβλ. καὶ τὰς Κρ.¹ στ. 5, Κρ.¹⁰ στ. 5, Χίος⁸ στ. 7, κ.τ.λ. πρβλ. καὶ σημ. 17).

¹⁵ Ὁ στίχος εἶναι παροιμιώδης ἐν Κρήτῃ, ἐνταῦθα δὲ ἔχει προφανῶς τὴν ἔννοιαν: «ἠσύχασε, Σουσάννα, ὁ κτύπος εἰς τὴν θύραν δὲν ἀφορᾷ εἰς ἡμᾶς».

¹⁶ Τὸ χολέψη εἰς ἀνήκον εἰς ἐνεστώτα χολεύγω (ταράττω, φοβίζω, λυπῶ) ἐκ τοῦ χολή προφανῶς, ὡς ἄλλως τε καὶ τὰ ῥήματα χολικεύγομαι, χολικιάζομαι, χολιῶ.

- καὶ τῇ νενές μου τὸ παιδί, τὸ πολυαγαπημένο,
 55 *κι' ἀπὸ τῆ σιράτα τὴν πολλὴ εἶναι ψιλοδρωμένο.*
 —*Βάλε μου, Σούσα μου, νερό καὶ διψασμένος εἶμαι,*
κι' ἀπὸ τῆ σιράτα τὴν πολλὴ μπαῖλντιομένος εἶμαι.
Γ'υαλένιο μαστραπᾶ ἔπηρε, νὰ πάη νὰ τοῦ βάλῃ,
κάτω ἔποδ τὸ περβόλι τῆ, κρυγιὸ ἔποδ τὸ πηγάδι.
- 60 *Γ'υαλένιο μαστραπᾶ ἔπηρε καὶ φαρφουρ' ἄλυσιδι,*
πάει ἔποδ τὸ πηγάδι τῆ, κρυγιὸ νερὸ νὰ σύρῃ.
Βγαίνει ἀπάνω στὸν ὄντιά, καθίζει στὸ μεντέρι·
σοντήριξε τῇ κλίνης τῆ τὸ ὄμορφο ταντέλι.
Τὴν ἀναπνοιάν του ἤκουσε στὴν κλίνη τῆ ἀποκάτω,
- 65 *καὶ ξεσκεπάζει καὶ θωρεῖ, βλέπει τον καὶ κοιμᾶτο.*
Νὰ τοῦ μιλήσῃ <νιράπηκε>, νὰ τοῦ βαρῆ φοβᾶτο.
Πάει του ἡ Σούσα τὸ νερό· ἔκείνος νερὸ δὲ θέλει.
Μὲ τ' ἄγριο τὴνὲ θωρεῖ, μὲ τὸ γλυκὺ τῆ λέει :
 —*Σουσάννα, μπουρδελιὸ ἔνοιξες, γῆ ποῦρι φαίνεται μου,*
- 70 *καὶ μὲ τὰ μάτια μου θωρῶ κι' ἀσκημοφαίνεται μου.*
Ποιὸς εἶναι, Σούσα λυγερό, στὴν κλίνη σου ἀποκάτω,
γῆ μπουρδελιὸ μοῦ ἔκαμες κι' ἐγὼ δὲν ἤξερά το ;
 —*Νειρεύγες ἀδερφάκι μου, γῆ ποῦρι φαίνεται σου,*
μὴν πᾶ θαρρῆς, πὼς κάνω ἔγὼ τοι τέχνες τὸ ἔδικές σου ;
- 75 *Τὸ τορναλέτο σήκωσε καὶ δείχνει τῆ τὸν κιάλα·*
κι' ἡ μούρη τῆ ἐγίνηκε σὰν τὴν καρνάδα βιόλα.
 —*Μὴν πᾶ θαρρῆς παλιόσκροφα, πὼς ἤρθα ἔγὼ γιὰ σένα·*
μονὸ ἔρθα γιὰ τὸν κύρη μου, τὴ μάνα ποδ μ' ἐγέννα.
Σέρνει τὸ χαντζεράκι του ἀπ' ἄργυρὸ φουκάρι,
- 80 *ἔψηλά, ἔψηλά τὸ πέταξε καὶ στὴν καρδιάν τῆ βάρῃ·*
καὶ κόβγει τὸ βυζάκι τῆ, ὅσὰν τὸ πορτοκάλι.

54 *Νενέ*, ἐκ τοῦ τουρκ. *nine*, μάμμη, εἰδικῶς δὲ ἐν Κρήτῃ σημαίνει καὶ τὴν μητέρα.

57 *Μπαῖλντιομένος*, καὶ ῥήμ. *μπαῖλντίζω*, *μπαῖλντίζομαι*, (= καταπονοῦμαι), καταπεπονημένος.

60 *Φαρφουρί*, πορσελάνη· πιθανὸν ἐνταῦθα ὁ λαὸς νὰ συγχέῃ τοῦτο πρὸς τὸ «ἄσημι».

62 *Μεντέρι*, ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *minder*, στρώμα, χρησιμεῦον ὡς ἀνάκλιτρον ἐν δωματίῳ.

69 *Ποῦρι*, «πολυσημαντον» μόριον ἐν Κρήτῃ, ἐνταῦθα μὲ τὴν σημασίαν τοῦ μήπως, ἄρά γε.

74 *Μὴ πᾶ θαρρῆς*, μήπως νομίζεις;

75 *Τορναλέτο*, λέξις ἰταλικῆ συνήθης ἐν Κρ., περικλίσιον.

76 *Καρνάδα*, λέξις ἰταλ., κόκκινη. — *Βιόλα* = ἄνθος.

- Τῆ σκάλα ὄντι κατέβαινε τρία λόγια τοῦ λέει,
 σὺν τὸ καλάμι ἔτρευε, σὺν τὸ παιδί καὶ κλαίει :
 — Νὰ μοῦ τ' ἀξώση ὁ θιὸς ληστὲς νὰ σοῦ παντήξουν,
 85 τὴν κεφαλὴ νὰ πάρουσι καὶ τὸ κορμί ν' ἀφήσουν.
 Ἄμε, ἀδέρφι, στὸ καλὸ κι' ἀφης με τὸ καημένο,
 κι' ἄς εἶναι τὸ κορμάκι μου στὸ αἷμα βουτηγμένο.
 — Ἄχι ! ὁ σκῦλος τᾶκαμα τῆ σημερινὴν ἡμέρα,
 καὶ σκότωσα τῆ Σούσα μας, τὴν ἄσπρη περισιτέρα.
 90 Ἀπὸ τὸν τόσο ταραγμό, πού ἔκαμε τὸ καρμὶ τῆς,
 ἐσειστήκεν ἡ κλίνη τῆς, κι' ἐξύπνησ(ε) ὁ Μπαχοῆς τῆς.
 Μόσχους καὶ μοσχοκάουδα πιάνει καὶ τὴν ἀχνίζει,
 καὶ μὲ τὸ μαντηλάκι του τὸ αἷμα τῆς σφουγγίζει.
 — Καλά, καλὰ μὲ σφούγγιξε, κι' ἀπὸ τοὶ φώλησές μου,
 95 γιὰ νὰ γυρίσω νὰ σοῦ πῶ τοὶ παραπονεσές μου.
 Μὰ γὼ πεθάνω θέλω δά, μὰ γὼ θὰ μῶ στὸν Ἄδη·
 μὰ σὺ θὰ φάης καὶ θὰ πιῆς καὶ θ' (ἀ) ἀγαπήσης ἄλλη.
 — Μὴ μοῦ τὸ λές, Σουσιάννα μου, ἐὼν πὼς θὰ πεθάνης·
 γιὰτ' εἶμαι (ἐ) γὼ λιγόνυχος καὶ θὰ μὲ κουζολάνης.
 100 Μὰ ποῦ θὰ βρῶ, Σουσιάννα μου, ἀγάπη σὺν κι' ἐσένα,
 ἀπὸν μοῦ δίνεις τὸ φιλι γλυκά, καμαρωμένα.
 Μὰ ποῦ θὰ βρῶ, Σουσιάννα μου, ἀγάπη ν' ἀγαπήσω,
 νὰ μοῦ τὸ δίνῃ τὸ φιλι, χωρὶς νὰ τὸ ζητήσω.
 Ἄμε, Σουσιάννα, στοῦ γιαιοῦ, νὰ γιάνῃ τὴν πληγὴ σου,
 105 ἂν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ δίνει τα τὸ πουλί σου.
 Ἄν πᾶνε χίλια κι' ἑκατό, ἂν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,
 δίνει τα ὁ Σαλῆ - Μπαχοῆς, δὲν κάνει χωρατάδες.
 Σηκώνεται ἡ λυγερὴ σισῆ μάνας τῆς καὶ πάει·
 τὸ αἷμα ἔκανε πηλὰ εἰς τὰ τσαρσά, πὸν πάει.
 110 — Πρόβαλε, μάνα, πρόβαλε, νὰ ἴδῃς ἓνα χαμπέρι,
 ἀπὸ τὸ γιό σου, τὸ Γιαννιό, πού 'ναι στὰ πάνω μέρη.
 Ἡ μάνα τῆς νὰ τὴν ἐδῆ, σέρονει φωνὴ περίσσα,
 μηλιές ξεπατωθήκανε, ἐλιές καὶ κυπαρίσσα.
 — Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε ἐτούτανὰ τὰ τέλη,
 115 πὸν νὰ τονὲ σκοτώσῃ ὁ θιός, ἂν εἶναι καὶ κοπέλι.
 Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε ἐτούτανὰ τὰ χάλῃ,

94 Φώλησες καὶ φήλιωσες καὶ φηλιωσές, πιθανὸν ἐκ τοῦ φηλιάζω. Ἡ λέξις φώλησες κατ' ἀναγραμματισμὸν ἐκ τοῦ φήλιωσες, ὅπερ ἐκ τοῦ διαλεξι. φηλι (θηλίον), σημαίνει τὰς κλειδώσεις τοῦ σώματος.

99 Λιγόνυχος < λιγόνυχῶ (= ἀνυπομονῶ), ἀνυπόμονος.

109 Τσαρσί, ἐκ τοῦ τουρκ. Çarşı, ἀγορὰ ἄνωθεν κεκαλυμμένη.

- ποῦ νὰ τονὲ σκοιῶση ὁ θιός, ἄν εἶν' καὶ παληκάρι.
—'Ο ἀδελφός μου, ὁ Γιαννακῆς, ἀποῦ 'ν' στὰ πάνω μέρη,
ἐκεινοσὰς μοῦ τᾶκαμε μὲ τὸ δεξί του χέρι.
- 120 —'Ας ἔχη τὴν κατάρρα μου, ἄν εἶναι καὶ παιδί μου,
πάλι κι' ἄν εἶναι ψόματα, ἄς ἔχη τὴν εὐχή μου.
'Ο κύρης τση νὰ τηνὲ δῆ, σέρνει φωνὴ μεγάλη,
μηλιὲς ξεπατωθήκανε, ἐλιὲς καὶ οἱ πλατάνοι.
Κουκλώνεται ἡ μάνα τζη καὶ στοῦ γιατροῦ πηγαίνει'
- 125 στὴν πόρτα, ὄντὲν ἤμπαινε, ἤπεσε λιγωμένη.
Πιάνουν τη, ξελιγώνουν τη, ρωτιοῦν τη, εἶντα θέλει.
—'Η Σούσα μου βαρῆσηκε, εἶπε μου, πὼς σὲ θέλει.
Παίρνει ὁ γιατρός τὰ γιατρικὰ στοῦ Σούσας καὶ πηγαίνει'
στὴν κλίνη τζη ἐκάθισε, ρωτᾶ ντη, εἶντα θέλει.
- 130 —Γιατρέ, καὶ γιάτρεψέ μου τη κι' ἐμένα τὴν πληγὴ μου,
κι' ἄν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ δίνει τα ὁ Μπαχοῆς μου.
'Αν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ κι' ἄν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,
δίνει τα τὸ ταιράκι μου, δὲ κάνει χωρατάδες.
Μὰ ὁ γιατρός νὰ τηνὲ 'δῆ, τὰ χεῖλια ντου δαγκάνει,
- 135 τ' ἀφεντακιῦ τζη φώνιαξε στὴν πόρτα καὶ τοῦ κάνει :
—Σταθῆτε 'δὰ νὰ σᾶσε 'πῶ τὴ ντρέτα τὴν ἀλήθεια,
ψόματα δὲν χρειάζονται, μουδὲ καὶ παραμύθια.
Λόγια, ποῦ δὲ χρειάζονται, λόγια, ποῦ δὲ λογοῦνε,
καὶ στοῦ θανάτου τοῖ πληγὲς βοτάνια δὲ χωροῦνε,
- 140 μὴτε γιατροὶ γιατρεύγουνε, μὴτ' ἄγιοι βοηθοῦνε¹⁷.
Νά τονε (ἄ)'πέξω στὴν καρδιά, ἐμπόρου νὰ τὴ γειάνω,
μὰ εἶναι μὲς στὰ σωθικά καὶ τί μπορὰ σοῦ κάμω.
'Απήτης ἤκουσ' ἐτσιδὰ ἀφήνει βασιγέτι :

124 Κουκλώνεται, ἐπὶ γυναικῶν, καλύπτει τὴν κεφαλὴν μὲ τὸ «τσιμπέρι»,
εἶδος ἐπικεφαλίου μανδηλίου ἐν Κρήτῃ.

135 Ἀφεντάκι καὶ ἀφέντης, πατήρ. — Καὶ τοῦ κάνει = καὶ τοῦ λέει.

136 Ντρέτος, θηλ. ντρέτα καὶ ντρέτη, εὐθθεια.

141 Νάτο νσ = ἄν ἦτο.

142 Τί μπορὰ... = «τί μπορῶ νὰ κάμω», δὲν δύναμαι νὰ σὲ βοηθήσω.

143 Βασιγέτι, λέξ. τουρκ., vasiyet, ἐντολή, παραγγελία, τελευταία θέλησις
διαθήκη.

¹⁷⁾ Τὸ δίστιχον εἶναι κοινότατον καὶ παροιμιῶδες εἰς τὸν λαὸν (ἴδε, προ-
χείρως, Ἐλ.π. Με λ α ἰ ν η ς, Κρητικὴν Μέλισσαν, ἐν Ἀθήναις 1888 ἔκδ. Β',
σ. 22, καὶ Γ. Τ α ρ σ ο ὕ λ η, Μωραΐτικα τραγούδια, Κορώνης καὶ Μεθώνης,
Ἀθῆναι 1944, σ. 150 κ.λ.π.).

- Μάνα μου, μὴ μὲ θάψετε μέσα στὸ βιλαγέτι.
 145 Δὲν θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἁγιά - Τριάδα·
 μὰ θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἁγιά - Βαρβάρα,
 ἐκεῖιά, πὸν θάρτουν τὸ ὄμορφες, τὸ ἄδικοσκοτωμένες,
 κι' ἀπτιὲς τοὶ συνορόνυφες, τοὶ ἀροαβωνιασμένες·
 γιαι(ι) ἤμουν ὄμορφη κι' ἐγὼ, κι' ἀπὸν τοὶ παινεμένες,
 150 κι' ἀπὸν τοὶ συνορόνυφες, τὸ ἄδικοσκοτωμένες.
 Ἄμε, μάνα μου, φέρε μου κι' ἐμένα τὸ Μπαχοῖ μου·
 γιαιτὶ δὲν εἶναι ψόματα, πὼς θὰ νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ μου.
 Κουκλώνεται ἡ μάνα τζη καὶ στοῦ Μπαχοῖ τζη πάει.
 Καὶ τὸ Μπαχοῖ νὰ τονὲ βροῖ σισῆ Σούσας τονὲ πάει.
 155 — Ἐλα Μπαχοῖ μου μάθια μου νὰ σφιχταγκαλιαστοῦμε,
 γιαιτὶ δὲν εἶναι ψόματα, πὼς θὰ ξεχωριστοῦμε.
 Ἐλα ἐδὰ Σαλῆ - Μπαχοῖ, ὡς εἶσαι παληκάρι,
 νὰ χτίσης τὸ μεζάρι μου μὲ τὸ μαρογαριτάρι,
 νὰ χτίσης στὸ μεζάρι μου μιὰν κροσταλλένια βροῖση,
 160 ἀπὸν ἔχει πόνο στὴν καρδιὰ νὰ πιῆ νὰ μὴ μιλήσῃ.
 — Μὴ μοῦ τὸ λές, Σουσάννα μου, ἐσὺ πὼς θὰ πεθάνῃς,
 γιαιτὶ εἶμαι ἄγὼ λιγόνυχος καὶ θὰ μὲ κουζουλάνῃς.
 Ἐκείνη τὴν ὥρα κι' εἶπέ το, πιάνει καὶ τὴν πιστόλα,
 στὸ μπέτη του τὴν κούμπησε, μὰ ἤπαιξεν τὴ κιάλα.
 165 Σὰν εἶδε τὸ Σαλῆ - Μπαχοῖ ἡ Σούσα κι' ἀποθαίνει,
 ἐγύρισε σισῆ μάνας τση κι' ἀπτιὰ τὰ λόγια λέει·
 — Τὸ βασίγει, ποῦκαμα, τὸ χάλασα καὶ μόνο
 νὰ μὴ μὲ θάψῃς, μάνα μου, εἰς τὴν Ἁγιά - Τριάδα,
 μόν' κεῖ, πὸν θάψουν τὸ Μπαχοῖ εἰς τὴν δεξιάν του μπάνια.
 170 Τόσο ἐξημέρωσε κι' ἐγάρνιζεν ἡ ἴμερα,
 ἐφυχομάγει ἡ λυγεροῦ τοῦ Κάστρου ἡ περισιτέρα.
 Σιμά, σιμά τὰ βάλανε τὰ ἄσορτα κορμιὰ ντως,
 γιὰ νὰ λυγίζουν τοὶ καρδιὲς ἀπὸ τὰ βάσανά ντως.
 Ἐκεῖιά, πὸν θάψανε τὸ νιὸ ἐβγήκε κυπαρίσσι,
 175 κι' ἐκεῖιά, πὸν θάψανε τὴ νιὰ ἐβγήκε καλαμιῶνας.
 Κάθε πρωῦ, κάθε βραδὺν καὶ κάθε νιὸ φεγγάρι,

144 Βιλαγέτι, λέξ. τουρκ., vilayet, νομός, νομαρχία ὑπὸ τὸν Βαλῆν (νομάρχην).

158 Μεζάρι, λέξ. τουρκ., Mézar, τάφος, καὶ κατ' ἐπέκτασιν, νεκροταφεῖον.

163 Κι' εἶπε το, ὁ σύνδ. καὶ κείται ἐνταῦθα χρονικῶς, «μόλις τὸ εἶπε».

164 Μπέτης, λέξ. συνήθης ἐν Κρ., στήθος.

170 Γαρνίζει ἡ ἴμερα = χαράσσει, ξημερώνει.

172 Ἄσορτος, ἀτυχής.

- ἔσκυφτεν ὁ κυπάρισσος κι' ἐφίλειε τὸ καλάμι.
Κάθε Σαββάτο, Κυριακὴ καὶ κάθε μπαϊράμι,
ἔσκυφτεν ὁ κυπάρισσος κι' ἐφίλειε τὸ καλάμι.*
- 180 *Ἔνας παπὰς ἐπέρασε κι' εἶδεν τα κι' ἐφιλιούντο.
Τὰ γένεια του ἔπιασε σφιχτὰ κι' ἤρχισε νὰ φωνιάζει:
— Ἀμὰν Ἀλλάχ, γειτόνοι μου, ἀμὰν Ἀλλάχ παιδιὰ μου,
τοῦτα τὰ ξένα, τὰ ὄρφανά, τὰ πολυγαπημένα,
ὡς ἐφιλιούντο ζωντανά, φιλιούντ' ἀποθαμένα.*

*Εκ τῶν ἀνωτέρω κειμένων εἶναι καταφανεῖς αἱ οὐσιώδεις καὶ ζπουσιώδεις ὁμοιότητες καὶ διαφοραὶ τῶν δύο παραλλαγῶν, ὡς καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐξ ἄλλων ἄσμάτων προεισφυσάντων στοιχείων, τὰ ὅποια δημιουργοῦν τισαύτας δυσχερείας εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς στιχουργικῆς ἱκανότητος τοῦ ποιητοῦ - ριμαδόρου τοῦ ἄσματος καὶ τὴν γνῶσιν τῶν γεγονότων. Οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ Ἰκ. καὶ Κρ. ¹⁸ εἶναι τὸ εἰς 12, ἐν ὄλῳ, παραλλαγὰς περιεχόμενον ἐπεισόδιον τῆς αὐτοκτονίας τοῦ ἔραστοῦ τῆς Σουσάννας. Εἰδικῶς περὶ τῆς Κρ. ¹⁹, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ — ὡς ἄλλως τε καὶ αἱ ὑπόλοιποι παραλλαγαὶ — ἔχει ὀλίγας τὰς αἰσθητικὰς ἀρετὰς, ἀπεραντολογίαν καὶ πλῆθος παρεισάκτων στίχων, πολλάκις ἀκατανοήτων. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς πρώτης παραλλαγῆς ἐποίησεν ἄτεχνον στιχοῦργημα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολλοὶ τυπικοὶ τῆς δημῶδους ἡμῶν ποιήσεως στίχοι νὰ δώσουν τὴν χάριν τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀληθείας, ἣτις χαρακτηρίζει ἀρκετὰ δημῶδη κείμενα.

Τὰ ἐκάστοτε διαφέροντα στοιχεῖα καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἄσματος προβλήματα θέλομεν ἐξ-τίσει, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναλύσωμεν τὰς παραλλαγὰς εἰς τὰ μέρη ἐξ ὧν αὐταὶ ἀπαρτίζονται.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Α'. Εἰσαγωγὴ περὶ τοῦ ἔρωτος τῆς Σουσάννας πρὸς τὸν Σαρῆ-Μπαχρῆ. Ἡ μακροχρόνιος τοῦ ἀδελφοῦ τῆς κόρης ἀπουσία.

1. Τυπικὴ ¹⁸ πρόσκλησις τοῦ ποιητοῦ ἢ ἀφηγητοῦ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ἢ ἀναγνώστας, διὰ νὰ ἀκροασθοῦν οὗτοι τὰ περὶ τοῦ ἔρωτος. Περιγράφεται ὕστερον ὁ ἔρωτος τῆς κόρης πρὸς τὸν Σ. Μπαχρῆν καὶ ἐξαίρονται αἱ ἀρεταὶ αὐτῆς.

¹⁸) Συνήθης εἰς τὰς ρίμας:

Πρωτὶ - πρωτὶ μὲ τῆ δροσιὰ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,

ἀκούσατέ μου νὰ σὰς ἴπῳ τῆς Σούσας τὸ τραγοῦδι. (Χίος' στ. 1 - 2)

(Ἴδε περὶ τοῦ δικτίχου, ὡς τυπικοῦ ἐν τῇ δημῶδει ποιήσει, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὰς ρίμας, Στ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία...κ.λ., σ. 85).

2. Συμβουλαὶ ἀποτρεπτικαὶ — ἐνίοτε καὶ ἀφορισμοὶ — εἰς μέλλον-
τας νὰ ἀγαπήσωσι. (Φέρεται ὡς παράδειγμα ὁ ἄτυχος ἔρωτος τῆς ἡρωί-
δος).

3. Ὁ ποιητὴς προσφωνεῖ τὴν ἡρωίδα τοῦ ἄσματος διὰ περιγρα-
φῶν τῶν ἀρετῶν τῆς κόρης καὶ τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἔρωτος¹⁹.

4. Ἀπλῆ μνεῖα τοῦ ἔρωτος ἄνευ τυπικῶν στίχων ἢ ἄλλων τινῶν.

5. Μακροχρόνιος τοῦ ἀδελφοῦ ἀπουσία.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Β'. Τὸ ὄνειρον καὶ αἱ κακαὶ προαισθη-
σεις τῆς Σουσάννας περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀδελ-
φοῦ καὶ τιμωρίας αὐτῆς.

1. Ἡ κόρη ὀδύρεται ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ τρομεροῦ ὄνειρου ἢ
ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν κακῶν προαισθήσεων.

2. Ἡ μήτηρ, ὁ πατήρ ἢ καὶ τις ἄλλος μεσολαβοῦν καὶ καθησυχά-
ζουν τὴν κόρην.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Γ'. Ὁ ἀδελφὸς ἐπιστρέφει καὶ φονεύει
τὴν κόρην. Ἐμφανίζεται νῦν καὶ ὁ Τοῦρκος ἔρα-
στής.

1. Ὁ ἀδελφὸς κρούει κατὰ τὸ μεσονύκτιον²⁰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας,
ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ ἔρασταὶ εὐρίσκονται.

2. Ὁ ἔραστής στέλλει τὴν Σουσάννα νὰ ἀνοίξη τὴν θύραν, προτι-
μῶν αὐτὸς τὴν ἡδεῖαν ἐπὶ τῆς κλίνης ἀνάπαυσιν. Ἡ κόρη κατατρο-
μάσσει πρὸ τοῦ ἀγρίων διαθέσεων ἀδελφοῦ.

3. Οὗτος (ὁ ἀδελφὸς) προφασίζεται, ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἔχει ἀνάγκη ν' ὕ-
δατος, ἵνα δροσισθῇ. Ὁ ἴδιος, ἐν τέλει, ἀποκαλύπτει²¹ τοὺς ἀληθεῖς

¹⁹⁾ *Μωρῆ Σουσάνα λυγερή, ἵπὸν τὸ ψηλὸ ταμπέρι,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχρῆ νὰ τονὲ κάμης ταῖρι.
Μωρῆ Σουσάνα λυγερή, τὴν χῶρας ἢ κολῶνα,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχρῆ στὰ κάλλη καὶ στὰ χνόδια.*

5 *Μωρῆ Σουσάνα λυγερή, τὴν Χῶρας τὸ καμάρι,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχρῆ τ' ὄμορφο παλληκάρι.* (Κρ.¹⁴, στ. 1-6)

(ψηλὸ ταμπέρι = «ψηλό, ἀρχοντικό τζάκι», ἢ ὑπαγορεύσασα. Χνόδια, πρβλ.
στ. 4. Κρ.¹⁴).

²⁰⁾ Πολλοὶ τῶν παραλλαγῶν ἀναφέρουν ἄλλας ὥρας ἐμφανίσεως τοῦ ἀδελ-
φοῦ, π. χ. Καθ' ἣν ὥραν ἀφηγεῖτο τὸ ὄνειρον καὶ ἐξέφραζε τὰς ἀνησυχίας τῆς
ἢ Σουσάννας. (Ἄρκ., Γύθ., Εὔβ.⁹, Κέρκ., Κρ.⁶, Λέσβ.¹, Λέσβ.⁴, Μάν., Νάξ.⁸,
Ρόδ.⁸, Τήν.). Ἄλλαι «Μιά Πέφτι» ἀργά, ἢ «Σάββατο», ἢ «Κυριακή», (Ἀνικθ.,
Κάρπ., Κρήν., Κρ.², Κρ.⁸, Κρ.¹⁰, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Κύπ.², Σωζ.¹, Χαλκ.). Καὶ τέ-
λος αἱ διάφοροι ἄλλαι (Θρ.¹, Ἰκαρ., Καππ., Κεφ.², Κορ., Κρ.⁹, Κρ.¹², Κρ.¹⁶,
Κρ.¹⁹, Κρ.²², Κρ.²⁸, Κύζ.², Λῆμν., Παξ.², Ρόδ.¹) τοποθετοῦν εἰς ἄλλος ὥρας
τὴν ἀφίξιν τούτου.

²¹⁾ Ἐνίοτε αἶρει τὸ περικλίσιον, «το ρο να λέ το», καὶ δεικνύει (ὁ ἀδελφὸς)

αὐτοῦ σκοποῦς. Ἡ κόρη προβάλλει ἐκάστοτε διαφόρους²² δικαιολογίας.

4. Ὁ ἀδελφὸς πεπεισμένος πλέον, περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπονοιῶν του καὶ τῶν διαδόσεων, τραυματίζει²³ θανασίμως τὴν Σουσάνναν.

5. Ὁ ἔραστὴς ἀφυπνίζεται ἐκ τοῦ γενομένου θορυβου καὶ προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς τὴν ψυχορραγοῦσαν ἐρωμένην αὐτοῦ.

6. Ὁ ἴδιος διαθέτει τὰ ὑπάρχοντά του διὰ τὴν θεραπείαν τῆς κόρης.

7. Οἱ γονεῖς τῆς κόρης ἐμφανίζονται νῦν τεταραγμένοι ἐκ τοῦ ἀπροόπτου γεγονότος. Ἐνίστε προστρέχουν εἰς τὸν ἱατρόν, διὰ τῆς μητρὸς μόνης ἢ τοῦ πατρὸς μόνου.

8. Ἡ κόρη προστρέχει εἰς τὸν ἱατρόν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως οὐδενός.

9. Ὁ ἱατρὸς δηλοῖ, ὅτι ἡ πληγή, «ἀδεροφομαχειριά», εἶναι ἀνίατος καὶ ἡ κόρη καταδικασμένη εἰς θάνατον²⁴.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Δ'. Ἡ κόρη δίδει τὰς τελευταίας αὐτῆς παραγγελίας.

τὸν ἔραστην βαρέως κοιμώμενον ὑπὸ τὴν κλίνην (Ἀντικθ., Ἰκ., Κρ.¹, Κρ.², Κρ.⁵, Κρ.¹¹, Κρ.¹⁸, Κρ.¹⁶, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Κρ.²⁸, Νάξ.², Παξ.²). Ἡ κόρη προσφασίζεται, ὅτι πρόκειται περὶ ξένου ἀρρώστου ἔχοντος ἀνάγκην περιθάλψεως:

*Μουσαφιρέος μοῦλαχε κι' εἶναι κι' ἀρρωστημένος,
λίγο τζομπά πὺ τοῦψησα δὲν ἤφαγ' ὁ καημένος.* (Κρ.¹⁷, στ. 35-36)

Οἱ αὐτοὶ στίχοι καὶ ἐν Ρόδ.² στ. 34 - 35, Ρόδ.⁸ στ. 17 - 18.

²²) Περὶ φιλοξενουμένου (σημ. 21), περὶ διαδόσεων,

*"Ακου τὸ ἀδερφάκι μου λόγια, πὺ μοῦ τὰ λέει,
ὅτι τοῦ πούνε οἱ ὀχτροὶ κάθεται καὶ πιστεύει.* (Κρ.¹⁶, στ. 27-28)

ἢ καὶ περὶ τινος ἄλλου.

²³) Ὁ τραυματισμὸς περιγράφεται διὰ δύο κοινοτάτων, ἐν τῇ δημῶδει ποιήσει, στίχων ἀπαντώντων εἰς πλείστα ᾄσματα, ἐξ ὧν πολλὰ Ἀκριτικά (Γ. Ν. Πολίτου, Ἀκριτικά ᾄσματα. Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, Περ. Λαογραφία, τ. Α', Ἀθήναι 1909, σ. 266, στ. 21. Τοῦ ἰδίου, Ἐκλογαί... Ἀθήναι 1932 (ἔκδ. Γ') σ. 98, στ. 221 εἰς τὸ ᾄσμα τῆς Λιογέννητης κ.λ.). Τῶν στίχων τούτων ἡ προέλευσις εἶναι προφανῶς ἀρχαιοτάτη. Εἶναι δ' οὗτοι:

*Βγάξει τὸ μαχειράκι ντου ἀπ' ἀργυρὸ φονκάρι
σὰ σήθη τζης τὸ κόμπησε καὶ σὴν καρδιάν τζης βάρη.*
(Κρ.¹⁷, στ. 41)

²⁴) Ἡ Κρ.¹⁷ ἠμιλεῖ περὶ μυστικῆς συμφωνίας τοῦ ἀδεροφου - φονέως καὶ τοῦ ἱατροῦ, ὅπως ἐπισπέυση — ὁ τελευταῖος — τὸν θάνατον τῆς κόρης, ἐνῶ ἄλλαι (Κρ.¹⁶, στ. 88 - 89, Λέσβ.⁸, στ. 34 κ.έξ., Θρ.¹ ὅπου συμφύρονται τὰ πρόσωπα τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ ἔραστοῦ εἰς τὸ μέρος Γ⁶ τῆς παραλλαγῆς) ἠμιλοῦν, ἀντιθέτως, περὶ προθυμίας τοῦ ἀδελφοῦ - φονέως, ὅπως θεραπευθῆ (!) ἡ κόρη.

1. Συζητεῖ μετ' τὴν μητέρα, ἵνα μεταφέρει αὐτὴ (ἢ μήτηρ) τὰς τελευταίας παραγγελίας τῆς Σουσάννας πρὸς τὸν ἔραστον.

2. Συζητεῖ, ἀπ' εὐθείας, μετὰ τοῦ Σ. Μπαχρῆ (ἔραστοῦ) ἐκφράζουσα τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως ταφῆ ἔν ὠραιότατῳ μνήματι.

3. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα ἐπιθυμεῖ ἔν τῇ ταφῇ.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Ε'. Περιγράφεται ἐνταῦθα τὸ κάλλος τῆς κόρης καὶ ἐκφράζεται ὁ κοινὸς περὶ τούτου θαυμασμός.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΣΤ'. Ἡ αὐτοκτονία²⁵ τοῦ ἔραστοῦ.

1. Περιγράφεται ἀπλῶς ὁ θάνατος αὐτοῦ.

2. Οἱ ἔρασταὶ συνθάπτονται. Περιγράφεται ὁ τάφος αὐτῶν.

Ἐπιθέτομεν νῦν πίνακα τῶν μερῶν ἐκάστης τῶν παραλλαγῶν, τοῦτο μὲν, διὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἀρτιωτέρων, τοῦτο δέ, διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἐκ τοῦ ἔγγυς ἐντύπωσιν τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποικιλίας τῶν στοιχείων, ἅτινα τὸ ἄσμα ἀπέκτησε ἐξαπλούμενον ἀνὰ τοὺς διαφόρους Ἑλληνικοὺς τόπους.

Π Ι Ν Α Ξ Β.

Παραστατικὸς τῶν μερῶν, ἐκάστης τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος

¹ Αντικθ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Σ1, Σ2.

² Αργ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ1.

³ Αρκ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ2.

Γύθ. : Α1, Α5, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ1, Ε, Σ1.

Δωδεκ. : Α1, Α4, Α5.

Εὔβ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ1, Δ3, Ε.

Εὔβ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5.

Εὔβ.³ : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.

Εὔβ.⁴ : Α4, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ8, Γ9, Δ1.

Θρ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Δ1.

Θρ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4.

Θρ.³ : Α1, Β1, Β2, Γ*, Γ3, Γ4, Γ6, Δ2.

⁴ Ικ. : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ, Δ1, Δ3.

Καλπ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ4.

²⁵ Ἡ Γύθ. (στ. 31 - 33) ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἀδελφὸς φονεύει καὶ τὸν ἔραστον:

...Τὸ ἴδιο μαχαῖρι τραβήξε ἀπὸ τὸ ἀντὶ φηκάρη
καὶ σκότωσε καὶ τὸ Σαρχήμπεη, ποῦ ἦτον παληκάρη.

- Κάροπ. : Α4, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Δ.
 Κέροκ. : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ4, Γ6, Δ1.
 Κεφ.¹ : Α4, Α5, Β1, Γ4.
 Κεφ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9.
 Κορο. : Α4, Α5, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ2.
 Κορήν. : Α4, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9.
 Κορ.¹ : Α2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ1, Ε, Ϛ.
 Κορ.² : Α2, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Κορ.³ : Α2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ7, Γ9, Ε, Ϛ.
 Κορ.⁴ : Α2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ7, Γ9, Ε, Ϛ.
 Κορ.⁵ : Α1, Β1, Γ1, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ.
 Κορ.⁷ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ.
 Κορ.⁸ : Α2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ7, Δ.
 Κορ.⁹ : Α4, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Κορ.¹⁰ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ1.
 Κορ.¹¹ : Α1, Α2, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Κορ.¹² : Α1, Α5, Β1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Δ3, Ε,
 Ϛ1, Ϛ2.
 Κορ.¹³ : Α2, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1,
 Δ2, Ϛ1, Ϛ2.
 Κορ.¹⁴ : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ2.
 Κορ.¹⁵ : Α3, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1, Ϛ1, Ϛ2.
 Κορ.¹⁶ : Α1, Γ*, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Κορ.¹⁷ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ1.
 Κορ.¹⁸ : Α1, Β, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ7.
 Κορ.¹⁹ : Α2, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Κορ.²⁰ : Α2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Κορ.²¹ : Α1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ.
 Κορ.²² : Α4, Β1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4.
 Κορ.²³ : Α2, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.
 Κυζ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4.
 Κυζ.² : Α1, Α5, Β1, Γ*, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ2.
 Κύπ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9.
 Κύπ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ2.
 Κῶς¹ : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ4, Γ7, Γ8, Γ9, Δ.
 Κῶς² : Α4, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.
 Λέσβ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Α, Ϛ1,
 Ϛ2.
 Λέσβ.² : Γ1, Γ4, Δ1, Δ2.
 Λέσβ.³ : Α4, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ8, Γ9, Δ.

- Λέσβ.⁴ : A4, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ6, Γ7.
 Λήμν. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Μάν. : A1, A5, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, E, ς1, ς2.
 Νάξ.¹ : A4, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ2.
 Νάξ.² : A4, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ, ς1, ς2.
 Νάξ.³ : A4, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ9.
 Παξ.¹ : A4, A5, B1, B2.
 Παξ.³ : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9.
 Πόντ. : A1, B1, B2, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6.
 Ρόδ.¹ : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Ρόδ.³ : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ8, Γ9, Δ.
 Ρόδ.³ : B1, B2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ.
 Ρόδ.⁴ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9.
 Σνόπ. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Σκ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Δ.
 Σκ.³ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Σωζ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Σωζ.² : A1, A5, B1, B2.
 Τήν. : A4, B1, Γ1, Γ3, Γ4, E, ς1.
 Χαλκ. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Χίος¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Χίος² : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3.
 Χίος³ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ.
 Χίος⁴ : A1, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Δ.
 Χίος⁵ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2.
 Χίος⁶ : A1, A5, B1, B2.

Ἐκ τῶν Κρητικῶν παραλλαγῶν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὴν Κρ.⁴ Ἐπίσης ἡ Κρ.²² εἶναι ἀτελεστίτη, ἀναμειγνύουσα τὰ ποιητικὰ μὲ περὶ στοιχεῖα, ἐστὶν δὲ ἐκ Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Λουλάκη, τότε στρατιώτου. Ὡς Γ* θεωροῦμεν ἐν μοτίβον ξένον καὶ ἀσχετον πρὸς τὸ ᾄσμα²⁶, ὑφ' οὗ περιγράφεται συνάντησις τῆς κόρης καὶ τοῦ ἐραστοῦ, ἐξερχομένης τῆς πρώτης ἐκ «λουτροῦ» καὶ τοῦ δευτέρου ἐκ «κουρείου». Ξένον καὶ ἀσχετον εἶναι καὶ τὸ παρεμβαλλόμενον μεταξὺ τῶν Α² — Β¹ τῆς Νάξ.³, ὅπου λέγεται, ὅτι ἡ κόρη :

ἐπούλησε τὸν ἄντρα της σὲ τούρκικο παζάρι,
νὰ πάρη τὸ ρηγόπουλο τ' ὄμορφο παλληκάρι.

Τοιαῦτα ὑπάρχουν πολλὰ ἐν τῷ ᾄσματι τῆς Σουσάννας, δυσχεραίνοντα

²⁶) Περί τούτου καὶ ἄλλων ἀσχετῶν πρὸς τὸ ᾄσμα στίχων γενήσεται κατωτέρω λόγος.

τὴν ἀποκατάστασιν καὶ κατανόησιν αὐτοῦ. Ὡς ἀνωτέραν, ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς θεωρουμένην, κρίνομεν τὴν καὶ ἐκτενεστέραν ὄλων Κρ.^{1*}, ἣτις ὅμως φέρει καθαρὰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ τουρκοκρητικοῦ στοιχείου, ὑφ' οὗ μετεφέρθη εἰς Τουρκίαν, ὅπου δὲν ἀποκλείεται νὰ λάβῃ οὕτω νέαν ἐξάπλωσιν τὸ ἔσμα, ἂν μὴ ἔχῃ ἤδη λάβει. Καὶ ἡ παραλλαγὴ ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπληραγμένη τῆς συνήθους εἰς τὰς ρίμας μακρολογίας, τῆς ἄνευ τέχνης συνδέσεως τῶν μερῶν, τῆς ἀναγκαστικῆς ρίμας κ.λ. Τέλος πολλὰ μοτίβα συγγέονται πρὸς ἄλλα ἐν ταῖς παραλλαγαῖς καὶ ἀπαιτεῖται κόπος πολὺς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκάστης.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ, ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΑΛΛΑ ΟΥΣΙΩΔΗ
ΠΕΡΙ ΤΟ ΑΣΜΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Ὁ καθορισμὸς τοῦ τόπου, ἐξ οὗ πρῶτον ἐδόθη ἐν εὐρῆως διαδεδομένον δημῶδες ἔσμα, εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων μελημάτων τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅστις πολλάκις συναντᾷ ἀνυπευβλήτους δυσχερείας εἰς τὴν λύσιν τοῦ οὐσιώδους τούτου προβλήματος. Εὐτυχῶς τοιαῦται δυσχέρειαι δὲν ὑφίστανται εἰς τὴν μετὰ βεβαιότητος τοποθέτησιν, ἂν μὴ τῆς πρώτης, τοῦλάχιστον τῶν ἀρχικῶν παραλλαγῶν τοῦ παρόντος ἔσματος τῆς Σουσάννας. Αὗται, ἀσφαλῶς, προέρχονται ἐκ Κρήτης — καὶ τὸ πιθανώτερον ἐκ τοῦ «Κάστρου» (Ἡρακλείου). Τὴν μαρτυρίαν ταύτην λαμβάνομεν καί, ἐκ τοῦ κειμένου μιᾶς Κρητικῆς παραλλαγῆς τοῦ ἔσματος, τῆς Κρ.^{1*}, ἣτις ἀρχεται διὰ τῶν στίχων :

*Κάθε πωρὸ μὲ τῆ θροσιὰ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουκρασῆτε νὰ σᾶς πῶ τὸ Κρητικὸ τραγοῦδι.*

Ἐνδείξεις τοιαύτας ἔχομεν καὶ εἰς τοὺς στίχους, ἔνθα περιγράφονται οἱ ἦρωες καί, σὺν τοῖς ἄλλοις, δηλοῦνται ὁ τόπος τῶν π. χ.

Ἡ Σούσα ἦταν ὄμορφη, τῆς Κρήτης τὸ καμῆρι. (Ἄργος)
καί :

*Ἡ Σούσα ἦτανε ὄμορφη, ἦταν καὶ παινεμένη
κι' ἠγάπα τὸ Σαρήμπεη, τῆς Κρήτης τὸ λεβέντη.* (Ἀρχαδίσι)

Τοὺς στίχους τούτους φέρουν ἔτεροι 38, ἐκ τῶν 78, παραλλαγαί. Ἐκ τῶν ἄλλων αἱ 22 παραλλάσσουν τὴν λέξιν «Κρήτη» μὲ τὴν λέξιν «Κάστρο». Π. χ. :

Τοῦ Κάστρου ἦταν λυγρὴ, τοῦ Κάστρου ἡ κοπέλλα.

Κάστρο δέ, ὡς γνωστόν, ὠνομάζετο²⁾ ἤδη ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν

²⁾ Ἴδε Στ. Ξανθοῦ διδου, Χάνδαξ — Ἡράκλειον, ἱστορικά σημεῖα, Ἡράκλειον 1927, σ. 29. Ν. Β. Τωμαδάκη, Κρήτη = Χάνδαξ = Ἡράκλειον ἐν ΕΕΒΣ, τ. 21 (1951) σσ. 235 - 237. Μ. Γ. Παρλαμᾶ, Τοπωνυμικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ἡρακλείου, περ. «Κρητικὰ Χρονικά» τ. Η' (1954), σσ. 273 - 286. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης κατὰ

χρόνων τὸ σημερινὸν Ἑράκλειον τῆς Κρήτης. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λέξεων «Κρήτης» καὶ «Κάστρου» ἐνίοτε ἄλλα διάφορα ὀνόματα ἀναφέρονται ὡς τόποι καταγωγῆς τῶν ἠρώων. Π. χ.

Κρ.¹⁴ : τῆς *χώρας ἢ κολώνας*.

Κρ.¹⁹ : τῆς *χώρας τὸ γκιουζέρι*.

Θρ.¹ : τῆς *Ρόδου τὸ κανάρι*.

Εὐβ.⁴ : τῆς *Κούμης τὸ καμάρι*.

Κύπ.¹ : τῆς *Τζύπρου τὸ καμάρι*.

Κύπ.² : τῆς *πόλης τὸ φανάρι*.

Νάξ.³ : τῆς *Σύρας τὸ καμάρι*.

Πάξ.¹ : Ἡ *Σούσα ἦταν ἔμορφη στὸ Κάστρο τοῦ Νιερμπάνη*²⁹.

Χίος¹ : *Φραγκιᾶς καμάρι*.

Χίος², Χίος³ : *Βενεθκιᾶς κανάρι*.

Χίος⁴, Χίος⁵ : *Καναριᾶς κανάρι*.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν λέξ. *χώρα* (Κρ.¹⁴, Κρ.¹⁹) εἶναι γνωστὸν, ὅτι οὕτως ὀνομαζοῦν τὴν πόλιν οἱ μακρὰν ταύτης εὐρισκόμενοι ἀγρόται, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς Κρήτην προκειμένου περὶ τοῦ Ἑράκλειου, ὥστε καὶ ἡ λέξ. *χώρα* θεωρητέα *Κάστρον - Ἑράκλειον*²⁹. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ ἄλλα, ταῦτα εἶναι τοσοῦτον μεμονωμένα καὶ ἀσαφῆ (πρὸς βλ. *Πόλης φανάρι, τὸ Κάστρο τοῦ Νιερμπάνη, Φραγκιᾶς, Βενεθκιᾶς, Καναριᾶς κ.λ.*) πρὸ τῶν συνηθέσιτα ἀπαντιῶντων *Κάστρο, Κρήτη*. ὥστε δὲν χρήζουσι περαιτέρω λόγου. Ὅτι δὲ τὸ ἄσμα προέρχεται ἐκ Κρήτης μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰς ἀρτιωτέρας καὶ περισσοτέρας παραλλαγὰς, αἵτινες συνελέγησαν εἰς τὴν Νῆσον. Δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τοῦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πολλὰς παραλλαγὰς ἄλλων τό-

τοὺς σί. Η'—ΙΓ' καὶ ὁ τίτλος τοῦ προκαθημένου αὐτῆς, ΕΕΒΣ τ. 21 (1951) σσ. 95 - 97.

²⁹) Ὁ στίχος εἶναι ἀκατανόητος. Πιθανὸν παρεφθάρη ἐκ τοῦ :

Ἡ Σούσα ἦταν λυγρὴ τοῦ Κάστρου τὸ νιερμπάνι

(πρὸς βλ. Κρ.¹⁹, στ. 7 κ. ἄ.) ὅπου ἡ λέξ. *νιερμπάνι* δύναιται νὰ σημαίη μεταφορικῶς τὸν πρῶτον, τὸν διακεκριμένον ἐν τινι τόπῳ (Derban λέξ. τουρκ. = θυρωρός).

²⁹) Δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τοῦτο οἱ στίχοι :

Σήκω, Σαρημαλάκι μου, σήκω νὰ πᾶς στὸ Κάστρο,

γιατ' ἦρθε τ' ἀδεοφάκι μου, τὸ νοῦ μου θὰ τὸν χάσω.

*Σήκω, Σαρημαλάκι μου, σήκω νὰ πᾶς στὴ *χώρα*,*

*γιατ' ἦρθε τ' ἀδεοφάκι μου καὶ τί θὰ γίνω *ιώρα*.* (Εὐβ.¹ στ. 17)

Καὶ οἱ :

Ὅποιος καὶ δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ,

*στὴ *χώρα*, στὸ Βαλτέ - Τζαμί νὰ πᾶ νὰ προσκυνήσῃ* (Κρ.²⁰)

(ἰσχύει περὶ τοῦ ἐν Ἑράκλειῳ Βαλιδέ - Τζαμί).

πων, ἐκτὸς τῆς Κρήτης, ἐπιζῆ καθαρῶς τὸ Κρητικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα. Ἐξ ἄλλου, ἀφοῦ πρόκειται περὶ ἄσματος ἀναφερομένου εἰς γεγονότα συμβάντα ἐν Κρήτῃ, καὶ δὴ ἐν Ἡρακλείῳ, φυσικώτερον εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο προελθὸν ἐκ τῆς νήσου ταύτης, ἔνθα ἐποιοῦντο καὶ ποιοῦνται εἰς μέγα πλῆθος τὰ τοιούτου εἴδους ἄσματα⁸⁰. Διὰ τὸν λόγον δὲ ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι κυρίως γνωστὸν εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνατολικὴν Κρήτην καὶ ὁ μῦθος του ἀναφέρεται εἰς τὸ Ἡρακλείον, δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς προελθούσαν τὴν πρώτην παραλλαγὴν του ἐκ τῆς περιοχῆς τούτου. Ὡς Κρητικὸν δέχονται τὸ ἄσμα καὶ οἱ σπουδαιότεροι ὑπομνηματισταὶ⁸¹ αὐτοῦ.

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἄσματος. Περὶ τὸ οὐσιῶδες τοῦτο πρόβλημα ἠσχολήθησαν δύο σπουδαῖοι ξένοι μελετηταὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαϊκῶν μνημείων τοῦ λόγου, οἱ Γάλλοι Legrand καὶ Pernot, τῶν ὁποίων οἱ ὑπομνηματισμοὶ εἰς τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας εἶναι λίαν διαφωτιστικοί⁸².

Ὁ Pernot⁸³, λαμβάνει τὴν μαρτυρίαν τῆς χρονολογήσεως ἐκ τοῦ Legrand⁸⁴, συμφωνεῖ δὲ δεχθεὶς ταύτην ἀβασανίστως καὶ προσθέσας ὁρισμένα τινὰ συμπληρωματικά. Ἐν τούτοις εἰς εἰδικὴν περὶ τοῦ ἄσματος μελέτην, οἷα ἡ παρούσα, ἐν ἣ προβάλλονται οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη αὐτοῦ προβλήματα καὶ ἐπιχειρεῖται ἡ, ὅσον ἔνεστιν, λύσις αὐτῶν, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐλέγξωμεν πᾶν ὅτι, ὡς μαρτυρία, δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς ὠφέλιμα συμπεράσματα.

Ὁ Legrand τοποθετεῖ⁸⁵, βάσει στοιχείων, τὴν γένεσιν τοῦ ἄσματος εἰς τὸ μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης δεκαετίας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰ. διίστημα (1669 - 1679). Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὀφείλει, καθὼς λέγει⁸⁶ εἰς μίαν ὅλως διόλου τυχαίαν ἀνακάλυψίν του ἐν Βάρνα τῷ 1875. Ἐκεῖ εὔρε μίαν ἔκδοσιν⁸⁷, ἐκ τῶν σπανίων, τῆς *Εὐμορφῆς Βοσκοπούλας*⁸⁸, εἰς τὸ περιθώριον ἑνὸς ἔξωφύλλου τῆς ὁποίας ἀ-

⁸⁰) Κυριακίδης, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 90 καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Οἱ ποιητάρηδες στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κύπρον, περ. «Λαογραφία» τ. ΙΕ (1954) κ. ἄ.

⁸¹) Ὁ Legrand, (ἔνθ. ἄνωτ. σ. 22), Ὁ Pernot, (ἔνθ. ἄνωτ. σ. 146), Ὁ Βρετὸς (ἔνθ. ἄνωτ. σ. 37), Ὁ Deville (ἔνθ. ἄνωτ. σ. 54), Ὁ Κυριακίδης (ἔνθ. ἄνωτ. σ. 87) κ. ἄ.

⁸²) Ἴδε σημ. 6, βιβλιογραφίαν τοῦ ἄσματος.

⁸³) Études de Linguistique...p. 107.

⁸⁴) Chansons Pop...pp. 22 - 23.

⁸⁵) Αὐτόθι, σ. 22.

⁸⁶) Αὐτόθι.

⁸⁷) Δὲν λέγει ποίαν.

⁸⁸) Διὸ τὴν περὶ τούτου βιβλιογραφίαν ἴδε Κ. Θ. Δημαρᾶ, Σημείωμα γιὰ τὴ «Βοσκοπούλα», περ. Τετράδιο Δεύτερο, Ἀθήναι 1945, σ. 81.

νέγνωσεν τοὺς κατωτέρω στίχους, μὲ τὴν διατηρουμένην καὶ ἐνταῦθα ὀρθογραφίαν, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν ἀμάθειαν τοῦ σημειώσαντος αὐτούς. Εἶναι δ' οὗτοι :

*Ἄρχωντες καὶ ἀρχόντισες ὄλοι μικροὶ μεγάλη
ἐλάτε νὰ γρυκίσειται τῆς σοῦσας τὸ τραγοῦδη*

Κάτωθεν δὲ τούτων εὐρέθη γεγραμμένη, δις ἐπαναλαμβανομένη, ἡ χρονολογία «1679 νοεμβρίου 24...»³⁹.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Legrand εἶναι σπουδαιότητα, ὡς βοηθοῦσα εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς οὐσιώδους προβλήματος τοῦ ἔσματος. Σπανίως μελετητῆς δημῶδους ποιητικοῦ κειμένου ἐπιτυγχάνει τὴν τοσοῦτον ἀκριβῆ χρονολόγησιν αὐτοῦ βάσει τοιούτων δεδομένων. Ἀπομένει ἡ ζήτησις τῆς ἐκδόσεως ἐκείνης τῆς «Βοσκοπούλας», ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρεται γεγραμμένον τὸ δίστιχον μετὰ τῆς χρονολογίας, καὶ ἡ ταύτισις αὐτῆς πρὸς τινὰ τῶν γνωστῶν, μέχρι τοῦ 1679, ἐκδόσεων τοῦ ποιήματος, διὰ νὰ ἔχουν ἀπόλυτον κῆρος τὰ ὑπὸ τοῦ Legrand μαρτυρούμενα καὶ νὰ θεωρῆται ἐντελῶς λυθὲν τὸ ζήτημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἔσματος.

Αἱ γνωσταὶ μέχρι τοῦ ἔτους τούτου (1679) ἐκδόσεις τῆς «Βοσκοπούλας» εἶναι τρεῖς⁴⁰.

Ἡ πρώτη ἐγένετο τῷ 1627 ἐν Ἑνετίᾳ⁴¹ τὸ μόνον δὲ γνωστὸν ἀντίτυπον αὐτῆς φυλάσσεται εἰς τὴν Biblioteca Angelica τῆς Ρώμης (00.4.76). Ἡ δευτέρα ἐκδοσις τῆς «Βοσκοπούλας» ἐγένετο τῷ 1638 ἐν Ἑνετίᾳ⁴² διασφύζεται δὲ καὶ αὕτη εἰς ἓν μόνον ἀντίτυπον φυλασσόμενον εἰς τὴν Bibliothèque Nationale de Paris (Υ554).

Τὴν τρίτην ἐκδοσιν τοῦ ποιήματος ὁ Legrand ἀγνοεῖ, ἐγένετο δὲ τῷ 1666 καὶ διασφύζεται εἰς ἓν ἐπίσης ἀντίτυπον, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην (ΝΦ* 520,8). Ἔτερον ἀντίτυπον τῶν τριῶν αὐτῶν γνωστῶν ἐκδόσεων ἡ ἑτέρας τινὸς μέχρι τοῦ 1679 δὲν εὐρέθη εἰσέτι· ἐνῶ ἡ τετάρτη⁴³ ἐκδοσις ἐγένετο πολὺ ἀργότερον, τῷ 1699. Τῶν τριῶν πρώτων ἐκδόσεων τὰς φωτοτυπίας ἠρρηνήσαμεν⁴⁴, ἀλλ'

³⁹) Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 22.

⁴⁰) Ἴδε σημείωμα Κ. Δημαρά, (σημ. 38).

⁴¹) Ἴδε Ἑμ. Legrand, Bibliographie Hellénique. Des ouvrages publiés par des Grecs Au dix - septième siècle. Tome premier, Paris 1894, p. 253, num. 173, Ἡ Βοσκοπούλα ἡ εὐμορφη, οὕτως ὀνομασμένη... Νικολοῦ Δρυμητινοῦ, ἐνετίησιν ἀρχεζ'.

⁴²) Legrand, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 395, ἀρ. 273.

⁴³) Legrand, Bibliographie. tom. III, (1903) p. 76, num. 687.

⁴⁴) Διὰ τοῦ κ. Μ. Μανουσάκα, ὅστις ἐτοιμάζει κριτικὴν ἐκδοσιν τῆς Βοσκοπούλας. Διὰ τὴν βοήθειαν ταύτην εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

οὐδὲν ἐν αὐταῖς εὐρέθη σχετικὸν μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Legrand. Εἶναι βεβαίως μεγάλης ἀπορίας ἄξιον τὸ ὅτι ὁ Legrand οὐδένα ποιεῖται λόγον, ἐν τῇ Bibliographie Hellénique του, περὶ ἐκδόσεώς τινος ἢ ἀντιτύπου τῆς «Βοσκοπούλας», ὑπ' αὐτοῦ εὐρεθέντος καὶ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος. Εἶναι ὅμως λίαν πιθανὸν νὰ ἀπωλέσθη εἴτε τὸ βιβλίον, πρὶν ἢ ἀποδελτιωθῆ, εἴτε καὶ τὸ δελτίον, ἐν μέσῳ ἑκατοντιᾶδων τοιούτων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσημειώθησαν τὰ σχετικά μὲ τὴν ἔκδοσιν ἐκείνην διὰ τὴν Bibliographie Hellénique. Δυστυχῶς ἡ κατασκόλευσις τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Legrand ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου⁴⁶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ ζητήσωμεν μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἔκδοσιν μὲ τὴν πολύτιμον διὰ τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας χρονολογίαν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀγνοοῦμεν τοὺς λόγους, ἔνεκα τῶν ὁποίων δημιουργοῦνται αἱ δυσχέρειαι αὐταί, δὲν μένει ἢ νὰ δεχθῶμεν τὴν πληροφορίαν μὲ σχετικὴν ἀπλῶς ἐπιφύλαξιν, ἥτις θὰ ἀρθῆ τότε μόνον, ὅταν σαφέστερα στοιχεῖα καὶ ἐκ πραγμάτων ἐπαληθεύοντα ἐξαφανίσουν πᾶν ἕλκος ἀμφιβολίας διὰ τὴν οὕτω ἐπιτυγχανομένην χρονολόγησιν τοῦ ἄσματος. Τὸ κύρος ἔξ ἄλλου καὶ ἡ ἀξιοπιστία τοῦ μεγάλου Νεοελληνιστοῦ, τοσαῦτα παρασχόντος εἰς τὸ πεδῖον τοῦτο τῆς ἐπιστήμης, παρεμποδίζει ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νὰ χαρακτηρίσωμεν ἀνακριβεῖς τὰς τόσον εὐπροσβλήτους σχετικὰς εἰδήσεις του. Ἄλλως τε καὶ ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν εἰδήσεων αὐτῶν ἢ γένεσις τοῦ ἄσματος τοποθετεῖται εἰς τὸν αὐτὸν, περίπου, χρόνον κατόπιν ἐπιστημονικῶς δικαιολογουμένων ὑπολογισμῶν. Διότι ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ μῦθος ἀναφέρεται εἰς γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἱστορικῶς θεωρούμενα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβοῦν πρὸ τοῦ 1669, ἔχομεν ὡς terminus post quem τὸ ἔτος τοῦτο. Ἄλλὰ ἄσμα μακροσκελές καὶ ἀναφερόμενον εἰς ἓν τοπικόν, ἐντὸς περιωρισμένου χώρου, γεγονός, ὡς τὸ ἡμέτερον, φυσικὸν εἶναι νὰ μὴν ἐξηπλώθῃ ἀμέσως. Καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ἐποχῆς δὲν ἦσαν τοσοῦτον ἐπιδεκτικαὶ ραγδαίας ἐξαπλώσεως μιᾶς ρίμας. Ἄλλως τε τὰ ποιήματα τοῦ εἴδους τούτου — αἱ ρίμαι — ἔχουν ἀνάγκην ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος διὰ νὰ διαδοθοῦν «ἐκφυλιζόμενα εἰς δημῶδη ἄσματα ἀπὸ στενῶς τοπικὰ προσωπικῆς ποιήσεως δημιουργήματα»⁴⁷. Πάντως ἡδη κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ 19^{ου} αἰ. φαίνεται νὰ εἶναι γνωστὸν εἰς ὀλόκληρον τὸ Αἰγαῖον ἀφοῦ ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ τῷ 1865⁴⁸ καὶ τῷ 1866 ὑπὸ τοῦ Deville εἰς Παρισίους⁴⁹, ἀμφότεραι δὲ αἱ παραλλαγαὶ

⁴⁶) Τὴν πληροφορίαν ἐπίσης ὀφείλομεν εἰς τὸν κ. Μανούσακαν.

⁴⁷) Ἴδε Κυριακίδην, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 88.

⁴⁸) Ἴδε ἀνωτέρω εἰς πίνακα παραλλαγῶν τὴν Ἀντικθ.

⁴⁹) Ἴδε ἀνωτέρω τὴν παραλλ. Κρ.¹⁰.

αὐταὶ (Ἀντικθ., Κρ.¹⁰) δὲν συνελέγησαν προφανῶς ἐν Κρήτῃ ἀπ' ὅπου προέρχεται τὸ ἄσμα. Τὸ γεγονός τοῦτο συνδυαζόμενον μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Legrand, ὅτι κατέχει 4 παραλλαγάς τοῦ ἄσματος τῷ 1875⁴⁹ φανερώνει ὅτι τοῦτο ἦτο λίαν διαδεδομένον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς — διὰ τὴν ἔλλειψιν συλλογῶν — ἂν τὸ ἄσμα ἦτο τοσοῦτον γνωστὸν καὶ πρὸ τοῦ 1800. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ ἐκ Κρήτης εἰς τὸν Πόντον, τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοὺς Παξοὺς τοῦ Ἰονίου, τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν, ἡ ποικιλία καὶ αἱ ἀλλοιώσεις εἰς τὴν μορφήν των, αἱ πολλαὶ ἐξ ἄλλων ἄσμάτων ἐπιδράσεις κ.λ.π., δὲν εἶναι γεγονότα τὰ ὅποια συμβαίνουν συνήθως ἐν μιᾷ καὶ μόνη στιγμῇ, ἀλλὰ ἀπαιτοῦν ἀρκετὰς δεκάτας ἐτῶν, πολλάκις δὲ καὶ αἰῶνας. Οὕτω εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 1669 — *terminus post quem* — μέχρι τοῦ 1800 — χρόνος καθ' ὃν τὸ ἄσμα θεωρεῖται λίαν διαδεδομένον — εἶναι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ φυσικοῦ καὶ δὴ μικρὸν — ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις — διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς ρίμας, τὴν διαμόρφωσίν της εἰς δημῶδες ἄσμα, τὴν ἐξάπλωσιν καὶ, τὸ σπουδαιότερον, τὰς μεγάλας μορφολογικὰς της περιπετείας.

Τυπικὸν δεῖγμα τῶν πολλῶν ἀλλοιώσεων τῆς μορφῆς τοῦ ἄσματος ἔχομεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἔραστοῦ τῆς Σουσάννας, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ ὑπὸ εἴκοσι ἕνα (!) διαφόρους τύπους εἰς τὰς γνωστὰς παραλλαγάς, γεγονός ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ Legrand παρατηρεῖται ὡς ἐνδεικτικὸν «πολλῶν ἀλλαγῶν καὶ ἀλλοιώσεων εἰς διάστημα δύο αἰῶνων»⁵⁰.

Εἰδολογικῶς τὸ ἄσμα κατατάσσεται εἰς τὰ ἀφηγηματικὰ ἐκεῖνα λαϊκὰ ποιήματα, ἅτινα καλοῦμεν Ἐπύλλια. Εἰδικώτερον τὸ παρὸν ἀνήκει⁵¹ εἰς τὰς ρίμας⁵², καθὼς τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ μορφή του δεικνύουν. Ἡ ρίμα εἶναι⁵³ «χρονογραφικὴ καὶ ἄτεχνος τῶν γεγονότων ἀφήγησις μὲ ἄμετρον πολυλογίαν, πεζότητα, ἔλλειψιν πάσης ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ὅπως τὰ πάντα ὑποταχθῶν εἰς τὴν στιχοιργικὴν ρίμαν. Στερεῖται φαντασίας, περιγραφικῶν εἰκότων, γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς συνήθους ἐν τῇ νεοελληνικῇ δημώ-

⁴⁹) Ἴδε Legrand, Chans. Pop..., σ. 23.

⁵⁰) Legrand, αὐτόθι.

⁵¹) Ἴδε Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 87, Argenti-Rose, Folklore of Chios..., vol. II, p. 629, num. 2, Ἡ Ρίμα τῆς Σούσας, Samuel Baud-Bovy, La chanson pop., σ. 44, 295, 304 κ.λ.

⁵²) Περί τῶν ὁποίων ἴδε Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σσ. 85 - 90, καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Οἱ ποιητάρηδες..., σσ. 374 - 400, κ. ἄ.

⁵³) Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 85.

δει ποιήσει δραματικότητος ἐν τῇ διηγήσει. Πρόκειται περὶ ἡμιλαϊκῶν παρὰ περὶ δημοτικῶν ἁσματίων, τὰ ὅποια ὀφείλομεν εἰς ἀναλόγους πρὸς τοὺς «ποιητὰ ρηδες» τῆς Κύπρου καὶ «ριμαδόρους» τῆς Κρήτης⁵⁴ δημιουργούς».

Τὸ παρὸν ἄσμα τῆς Σουσάννας, παρὰ τὴν εὐρυτάτην του διάδοσιν καὶ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιδράσεις ἐπ' αὐτοῦ, ἐκ καθαρῶς δημοδῶν ἁσματίων⁵⁵, διατηρεῖ καὶ νῦν τὸν χαρακτήρα μιᾶς πραγματικῆς ρίμας.

Ἡ τυπικὴ πρόσκλησις τοῦ ποιητοῦ, χαρακτηριστικὴ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ εἴδους τούτου⁵⁶:

Κρ.¹¹, στ. 1 - 2.

*Κάθε παρὸν μὲ τὴ δροσιά π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουκροσῆτε νὰ σᾶς πῶ τὸ Κρητικὸ τραγοῦδι.*

Κύπ.¹, στ. 1 - 2.

*Ἀπὸ τὴμ πρώτην τοῦ Μαγιοῦ βλαστᾶ τζαὶ τὸ ζιμποῦλιν,
ἐλᾶτε ν' ἀδροικήσετε τῆς Σούσας τὸ τραοῦδιν.*

ἀπαντᾶ εἰς 48, ἐκ τῶν 78 παραλλαγῶν, τοῦ ἁσματος. Ἐμφανεστάτη εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ποιητοῦ, ὅπως «τὰ πάντα ὑποτάξῃ εἰς τὴν στιχουργικὴν ρίμαν». Π. χ.

Κύζ.², στ. 59 - 61.

*Ἄντε Λαιτζῆ - Τζανάκη μου, ἤσκαψε τὸ μνημόρι
κάν' το φαρθύ, κάν' το πλατύ, κάν' το γιὰ δυὸ νομάτοι
γιατὶ αὐτὸ πὸν ἔπαθα εἶν' ἀπὸ τὴν ἀγάπη.*

ἔτι Κρ.¹², στ. 35 - 36.

*Σούσα μου, ποῖος σὲ χτύπησε, σ' ἔφερε τέτοιο χάλι,
πὸν νᾶχει τὴν κατάρρα μου κάθε Σαββάτο βράδν.*

ἔτι Κρ.²⁰, στ. 1 - 2.

*Ὅποιος καὶ δὲν ἀγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ
σιτὴ Χώρα, σιὸ Φαλιτὲ - Τζαμί νὰ πᾶ' νὰ προσκυνήσῃ*

καὶ Κρ.²¹, στ. 17 - 18.

*Πκιάνει γυαλένιο μαστραπᾶ νερὸ νὰ πᾶ τοῦ βάλῃ.
Δὲ θέλω Σούσα, ἀπ' τὸ σταμνὶ μόνο 'πὸν τὸ πηγᾶϊδι.*

⁵⁴) Ἴδτε Πετρόπουλον, ἔνθ. ἄνωτ. ἐν σ. 378, εἰς τὴν σημ. 2, αὐτόθι, ὑπάρχει καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵⁵) Ἰδιαίτερος λόγος περὶ τινῶν ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τούτων γενήσεται κατωτέρω.

⁵⁶) Κυριακίδου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 85, Δημ. Πετροπούλου, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 387, πρβλ. Wagner, Carmina Graeca, σ. 32:

*Ἀρχοντες, νὰ γροικήσετε, ἄν θέλετε, δαμάκι,
ὁ λύκος μὲ τὴν ἄλουπὸν πῶς ἔπιαν τὸ φαρμάκι...*

καὶ Wagner, σ. 32 ἔνθ. ἄνωτ. κ. ᾤ.

Ἡ ὑπέρμετρος πολυλογία εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τῶν δύο ἀνώτερω δημοσιευομένων παραλλαγῶν· ἐνῶ ἐλάχιστα εἶναι τὰ γραφικὰ ἐπίθετα ὄλων τῶν κειμένων τούτων. Ἔτι δὲ ἐπεισόδια, τῶ ὄντι δραματικά, ξηρῶς καὶ ἀτέχνως περιγράφονται. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὸ Γ² (συνάντησις τοῦ ἐπιστρέψαντος ἀδελφοῦ μὲ τὴν κόρην), τὸ Γ⁴ (ὁ θανάσιμος τραυματισμὸς τῆς Σουσάννας), ὅπερ διὰ τῶν ἐξῆς, ἀτέχνως συνδεδεμένων, στίχων δίδεται :

Σωζ.¹, στ. 33 - 36.

—Σούσα, ποῖος εἶν', ποῦ κοιτεται σὴν κλίνη σου ἀπάνω;

—Γιαννιό, μὴν δνειρεύεσαι; θά εἶν' ὁ φερετζές μου.

Χρουσὸ χαιζέριν ἔβγαλε μὲ ἀργυρὸ φηκάρι,

σὶ σιῆθος τὴν ἐβάρεσε καὶ σὴν καρδιάν της πάγει.

Οὕτω αἱ αἰσθητικαὶ τοῦ ἄσματος ἀρεταὶ εἶναι ὀλίγαι, τοῦλάχιστον εἰς τὰ δραματικά καὶ ἄλλα σπουδαῖα μέρη. Χάριν περισσοτέρων ἔχει εἰς περιγραφικὰ τινὰ καὶ εἰς τὸ ἐπεισόδιον Δ (οἱ τελευταῖοι τῆς κόρης λόγοι).

Π. χ. Κρ.¹⁵, στ. 50 - 55.

Ἄνὲ μποθάνω, μάννα μου, θάψε με σὴν ἀλλή σου,

νὰ μὲ σκεπάζ'(η) ἢ μπόλια σου, νὰ μὲ πον'(ῆ) ἢ ψυχὴ σου.

Κι' ἀνὲ τὸ δῆς τὸ μνημα μου νὰ βγάλῃ χοριαράκι,

ἄμε ξεχόρτισέ μου το μὲ τ' ἄσπρο σου χεράκι.

Κι' ἀνὲ τὸ δῆς τὸ μνημα μου νὰ πολυπρασινίση,

ἄμε ξεχόρτισέ μου το καὶ μὴ μ' ἀλημονήσης.

Καὶ Λέσ.², στ. 2 - 3.

Καλῶς του τ' ἀδοηφάκι μου, τοῦ μουσκαναθορημμένου,

ἀπὸν τοῦ κῦμα θροουσηρό, κι' ἀπ' τοῦ κουπι θροουμένου.

Τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας ἔχει καὶ ἓν ἄλλο ἰδιαιτερον χαρακτηριστικόν, φέρεται δηλονότι κυρίως μεταξὺ τῶν ναυτικῶν καὶ ἐν γένει τῶν κατοίκων τῶν παραλίων περιοχῶν, Τοῦτο ἄλλως τε μαρτυρεῖ καὶ ὁ πίναξ Α' τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστὸν τὸ ἄσμα. Σημαντικὴ πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἐκδότου τῆς Κρ.¹⁵ Ξ. Ἄκογλου. Ἰδού ἀκριβῶς τι λέγει⁴⁷ οὗτος εἰς τὸν ὑπομνηματισμὸν τῆς παραλλαγῆς: «Παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ (τῆς Σουσάννας) ἔχω ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἀρχιτρατάρη Ἡρακλῆ Αἰγινίτη... Τὸ ἀκουσα νὰ τὸ τραγουδάει κιόλας γιὰ βόγα⁴⁸ μὲ τὸ πλήρωμα τῆς τράτας του κατὰ τὶς διαδρομὰς του ἀπὸ καλάδα σὲ ἄλλη μακρυνὴ καλάδα».

⁴⁷) Ἰδε σημ. 6, Ξ εν. Κ. Ἄκογλου, Τῆς Σούσας κ.λ. σ. 192

⁴⁸) «Βόγα εἶναι τὸ τραγοῦδι, ποῦ τὸ λέει ρυθμικὰ ἕνας ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς βάρκας γιὰ νὰ μὴν κουράζωνται οἱ κωπηλάτες σὲ μακρυνὲς καὶ ἔντονες κωπηλασίαις» (Ἄκογλου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 192).

Ὁ αὐτὸς δὲ Ἄκογλου εἰς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφὴν ἠθογραφικὸν διήγημα⁴⁹ περιγράφει⁵⁰ ναυτικούς ἄδοντας, ὡς «βόγαν» τὸ ᾄσμα τῆς Σουσάννας :

Ἔελα πάνω !

Μπράβοοο !

*Στὶς δεκαπέντε τοῦ Μαγιοῦ π' ἀνθίζει τὸ ζουμποῦλι
ἀκούσετε, μῶρ', νὰ σᾶς πῶ τῆς Σούσας τὸ τραγοῦδι...*

Δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς ταῦτα τὸ γεγονός, ὅτι οἱ δύο ἥρωες, ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ ἔραστής τῆς Σουσάννας φέρονται ὡς ναυτικοί. Τοῦτο δηλοῦται σαφῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἔραστοῦ: *Sarı Bahri*, τὸ ὁποῖον σημαίνει κατὰ λέξιν: «ὁ κίτρινος, ὁ ξανθὸς ναυτικός»⁵¹. Ἐξ ἄλλου εἰς πολλὰς — 30 — παραλλαγὰς ὁ ἀδελφὸς τῆς Σουσάννας φέρεται ὡς «κουρσάρος». Π. χ. :

Κρ.¹⁷, στ. 5 - 6.

*Ἐγάπα νιη κι' ἐγάπα νιον χρόνους δεκατεσσάρους,
κι' εἶχενε κι' ἔναν ἀδερφὸ ποῦ 'τον μὲ τοὺς κουρσάρους.*

ἢ: *εἶχε δὲ καὶ ἀδερφὸν κι' ἐγύριζεν κουρσάρος. (Θρ.¹)*

Ἄλλὰ κάλλιον ὁμιλοῦν οἱ στίχοι :

*Καλῶς του τ' ἀδερφάκι μου, τὸν μουσκαναθρημμένον,
ἀπὸ τοῦ κῦμα θροουσηρό, κι' ἀπ' τὸν κουπι θροου-
[μένον. (Λέσβ.²)*

Ἐκ τούτων καθίσταται πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι τὸ ᾄσμα ἔχει μεγίστην σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν τῶν ναυτικῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου, οἵτινες τοὺς ἥρωάς του θεωροῦν ἀνθρώπους τῆς ἰδίας αὐτῶν τάξεως, ὧν ἀναμιμνήσκονται καὶ ᾄδουσι τὰ παθήματα.

Ἐχομεν, ἐπίσης, πολλοὺς λόγους νὰ πιστεῦωμεν, ὅτι τὸ ᾄσμα δὲν εἶναι καθαρῶς Ἑλληνικόν, ἀλλ' ὅτι ὑπέστη ἐν τῇ διαμορφώσει του οὐσιώδεις ἐκ τῶν Τουρκοκρητῶν ἐπιδράσεις ἑξαπλωθὲν μεταξὺ αὐτῶν καί, πιθανῶς, μεταξὺ τῶν Τούρκων ἄλλων Ἑλληνικῶν περιοχῶν. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξωμεν ἢ ὑπάρχουσα Τουρκοκρητικὴ παραλλαγή (Κρ.¹⁸), ἢ καὶ ἐκτενεστέρα ὄλων. Τὸ πρῶγμα ἔξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀσύνηθες καὶ ἀφύσικον, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ Τουρκοκρητῆς ἔφερον μεμειγμένα τὰ Τουρκικὰ καὶ Κρητικὰ στοιχεῖα «ἡ σωματικὴ των δὲ κατασκευή, ἦθη καὶ ἔθιμα, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσ-

⁴⁹) Ξένου Ξενίτα, Διηγήματα ἠθογραφικά, Ἀθήνα 1939, Ὁ Μυστικός Δείκνος, σσ. 67 - 76.

⁵⁰) Αὐτόθι, σ. 70.

⁵¹) Ἴδε Ἰ. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, Κων/πολις 1899, τ. Α', σ. 334.

σα, ἦσαν Ἑλληνικά»⁸². Ἐκ τούτου δὲν εἶναι περίεργον ὅτι ἄσμα δημῶδες μὲ Ἑλληνικὸν γλωσσικὸν ἔνδυμα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν δύο φύλων καθ' ἣν στιγμήν καὶ ἡ μαντινάδα εἶναι κοινόν, ἀμφοτέρων, μέσον ψυχαγωγίας⁸³. Ὁ ἀποστείλας δὲ τὴν Κρ.¹³ ἐκ Σμύρνης, Μεχμέτ Ἀλῆ Τσινάρ, σημειοῖ, ὅτι καὶ ἄλλα τοιούτου εἶδους, ὡς τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας, ἄσματα ὑπάρχουν⁸⁴ μεταξὺ τῶν ἐκεῖ Τουρκοκρητῶν. Ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ παρατηροῦμεν θαυμαστὴν γνῶσιν τῆς λεπτομερείας καὶ ἄνεσιν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, φαινόμενα τὰ ὁποῖα, ὁμολογουμένως, εἶναι ὀλιγώτερον σαφῆ εἰς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα καλῶς ἐγνώρισαν καὶ διεφύλαξαν τὰ γεγονότα, ὡς ἐὰν ταῦτα ἦσαν ἰδιαιτέρως σημαντικά. Καὶ σημαντικὸν ἐνταῦθα διὰ τοὺς Τούρκους εἶναι ὅτι ὁμόφυλός των εἶχεν Ἑλληνίδα ἐρωμένην⁸⁵. Ἐν ἔτι στοιχείον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῆς καὶ ἐκ τῶν Τουρκῶν προελεύσεως τοῦ ἄσματος εἶναι τὸ πνεῦμα ὄλων τῶν παραλλαγῶν, τὸ ὁποῖον καὶ τὸν Legend θέτει εἰς ἀπορίαν. Οὐδέν, πράγματι, ἐν τῷ κειμένῳ κάμνει λόγον περὶ τοῦ «διτῶς ἀνόμῳ χαρακτήρος» τοῦ ἔρωτος τῆς Σουσάννας⁸⁶. Τοῦναντίον τὰ πάντα εἶναι κεκηρυγμένα ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐμφανῶς ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς τῆς κόρης φέρονται ὡς εὐνοοῦντες τὴν παράνομον συμβίωσιν τῶν δύο ἔραστῶν. Τοῦτο γίνεται σαφὲς εἰς τὸ ἐπεισόδιον

⁸²) Ἴδε Σ τ. Ξανθοῦ δίδου, Ἐπίτομον ἱστορίαν τῆς Κρήτης, ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 117.

⁸³) Προχέριως ἀναφερόμεν δύο ὑπὸ τοῦ κ. Λευτέρη Ἀλεξίου ὑπαγορευθεῖσας ἡμῖν Τουρκικὰς μαντινάδας. Εἶναι δ' αὐταί:

*Ἀνάμεσα σὲ φρύδια σου ἓνα τζαμί θὰ χτίσω,
καὶ ντερβισάκι θὰ γενῶ νὰ μπῶ νὰ προσκυνήσω.*

καί:

*Μπεγγινὲ τὰ πράματα, μπεγγινὲ τὰ πλοῦτη,
μ' ἓνα κομμάτι μπουχασὶ θὰ μποῦμε σὲ νταμποῦτι.*

⁸⁴) Προσέτι εἰς τὸ ἀρχεῖον Σταυρινίδου εὐρηγνται πολλὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἄσματα ὡς εἶναι: Ὁ Πανάρετος κι' ἡ Νερομφύλη, Ὁ Μαυριανός, Ὁ Διαμάντα, Ὁ Μπαλουξής, Ὁ Κερίμ Βέης, Ὁ Μουσταφᾶ Παχιᾶς, Τὰ παινέδια τῆς νύφης κ.λ. Εἰς τὸ ἀρχεῖον δὲ Τιμοθέου Βενέρη ἀπόκειται ἄσμα ὑπὸ Τουρκοκρητὸς στιχογραφηθὲν καὶ διασῶζον ἐν λεπτομερείᾳ καὶ στιχογραφικῇ ἀέσει τὸ γεγονὸς τῆς ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρχαδίου.

⁸⁵) Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ν. Σταυρινίδου, οἱ Τούρκοι πάντα ἀναφέρουν μὲ ἔπαρσιν, ἐν τοῖς καταλοίοις των, τὰς μετὰ Ἑλληνίδων ἀνόμους σχέσεις των.

⁸⁶) Legend, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 23. Ἴδου τί λέγει: «Il reste surprenant que rien dans le texte ne fasse allusion, au caractère doublement illicite d' une pareille union».

B καὶ δὴ εἰς τὸ μέρος B²: Κρ.¹⁷ στ. 12 - 15. Ἡ «μάννα» λέγει:

*Ὅρειο εἶναι, Σούσα μου, καὶ ἄς το κι' ἄς περῶση,
μὰ σένα τ' ἀδερφάκι σου σιὰ ξένα, πὸν γυρίζει,
γιὰ τὰ σκυλιὰ τὸ φάγαγε, γι' ἄλλη κιαμιὰ τὸ ῥίζει.*

καὶ Κρ.¹⁷, στ. 22 - 23 (ἐν Γ¹). Ὁ ἀδελφὸς κρούει τὴν θύραν.

*Πάλι ξαναδεντέρωσεν ἡ κουμπουριά στὴν πόρτα,
πὸν γὰ τὰ κάψη ὁ θεὸς τὰ χέρια, πὸν τὴ δῶκα.*

Πλήθος ἐτέρων τοιούτου εἴδους στίχων, ἕξ ἄλλων μερῶν τοῦ ἄσματος, δεικνύει πνεῦμα τὸ ὁποῖον μόνον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ εἰς ἄσμα διὰ τοιαύτην ὑπόθεσιν δημιουργηθέν. Πιθανὸν νὰ δέχεται τοιούτου εἴδους ἄσματα καὶ νὰ ἀφομοιοῦ αὐτὰ ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ τοιαῦτα⁶⁷. Δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν ἀποψιν ταύτην καὶ τὸ ὅτι ὑπὲρ τὰς διακοσίας διάφοροι τουρκικαὶ λέξεις ἀπαντοῦν εἰς τὸς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος (π. χ. Μπιξέλ - Ἀσάρ, Λουρὲ Χασάν, γκιουζέρ, Μπιτουαῆς, γιαγλικάκι, τζορμπᾶ, τζεβρές, τσαρσί, σοχπέτι, μεζάρι κ.λ.) ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀσύνηθες ἰδίως εἰς τὰ Κρητικὰ ἱστορικὰ ἄσματα.

Ἄλλὰ καὶ οἱ στίχοι, τοὺς ὁποίους ἐπιθέτομεν, φαίνεται νὰ εἶναι προϊόντα μιᾶς, ὁπωσδήποτε, τουρκικῆς ἐπιδράσεως.

Κρ.¹⁸, στ. 178 - 184 (ἴδε ἐν τῇ δημοσιευομένῃ ἀνωτ.).

Κρ.²⁰, στ. 1 - 2:

*Ὅποιος καὶ δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ
στὴ χώρα σὸ Β α λ τ ἔ - Τ ζ α μ ἰ γὰ πᾶ γὰ προσκυνήσῃ.*

Κρ.¹⁹, στ. 43 - 44:

*Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε ἐτούτα τὰ τέλη,
σκλάβο γὰ τὸν πουλήσουνε εἰς τοῦ Β ε ζ ὕ ρ - Ἐ φ ἔ ν τ η.*

Κρ.¹⁹, στ. 53 - 54:

*Προβαίνει καὶ θεωρεῖ τὴνε σέρνε φωνὴ μεγάλη,
τρεῖς χῶρες ἐχαλάσανε καὶ τὸ Γ κ ι ο υ ζ ἔ λ - Ἀ ζ ἄ ρ ι.*

Κρ.²⁰, στ. 36 - 37:

*Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε αὐτάνανὰ τὰ τέλη,
πὸν γὰ τὸν κρεμάσουνε εἰς τοῦ Β ε ζ ὕ ρ - Ἀ λέ η.*

Γύθ., στ. 39:

Ἐπῆγαν καὶ τὴν ἔθαψαν εἰς τοῦ Πασᾶ τὴν βρύση κ.λ.

⁶⁷ Πρβλ. Τὸ ἄσμα τῆς Πεφρονίας ἢ Ἀνδρονίκης (σημ. 10) τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ: «κ α κ ο ὕ ρ γ α ν». Πρβλ. ἔτι τὸ ἄσμα τῆς Ἐμινὲ καὶ τοῦ Χριστοφῆ, Ἀ θ α ν. Σ α κ ε λ λ α ρ ἰ ο υ, Τὰ Κυπριακά, Ἀθήναι 1890 τ. Γ', σ. 29; ἀρ. 12. Ἐτι τὸ ἄσμα τῆς «ἀδικοσκοτωμένης», ἣτις ἀποκαλεῖται:

...Σκυλιά, βρωμιά, μαγαρισμένη... κ.λ.

Παρατηροῦμεν ἔτι, ὅτι ἐβδομήκοντα τρεῖς παραλλαγαὶ τοῦ ἄσματος συνελήγησαν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Πόντου, εἰς περιοχὰς δηλονότι κατ' ἐξοχὴν τουρκοκρατημένας· ἐνῶ τοῦναντίον μόνον πέντε παραλλαγαὶ συνελήγησαν ἐκ τῶν περιοχῶν τοῦ Ἰσνίου (Κερκ., Κεφ.¹, Κεφ.², Παξ.¹, Παξ.²) ὅπου κατ' οὐσίαν τουρκικὴ κυριαρχία καὶ συμβίωσις τῶν δύο φύλων δὲν ὑπῆρξεν. Αἱ τρεῖς δὲ ἐκ τῶν πέντε τούτων παραλλαγῶν εἶναι ἀτελέσταται (Κέρκ. με 28 στίχους, Κεφ.¹ με 12 στ. καὶ Παξ.¹ με 15) ἐνῶ τὰ γεγονότα περιγράφονται ἀορίστως καὶ αἱ ξένα ἐπιδράσεις εἶναι πολλαὶ καὶ ἐμφανεῖς⁶⁸.

Τούτων οὕτως ἢ ἄλλως ἐχόντων, τὸ ἄσμα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετον καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον τῆς Κρήτης, οἵτινες μετεῖχον εἰς αὐτὸ διὰ τοῦ ὁμοφύλου των ἤρωος - ἔραστοῦ καὶ διέσωσαν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος εἰς μίαν παραλλαγὴν ἐκτενῆ καὶ ἀρίστην, ἐν συγκρίσει μὲ τὰς ἄλλας, ἣ ὁποία πιθανὸν νὰ μὴ εἶναι καὶ ἡ μόνη διασφραζομένη ἐν Τουρκίᾳ σήμερον.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ

Αἱ ἀλλοιώσεις εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συγκεκριμένου μὲ τὸ ἀφηρημένον καὶ μυθικόν, ἡ πρόσθεσις πλήθους ξένων ποιητικῶν στοιχείων κ. ἄ. εἶναι φυσικὰ ἐπακόλουθα τῆς εὐρείας τοῦ ἄσματος ἐξαπλώσεως. Ὁ ποιητὴς - λαὸς ἀρέσκειται νὰ μεταπλάσῃ⁶⁹ εἴτε διότι ἡ νέα μορφή, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς ἐν κείμενον, ἀνταποκρίνεται κάλλιον εἰς τὸ περιβάλλον καὶ τὰς διαθέσεις του⁷⁰, εἴτε διὰ τὴν δώση δραματικώτερον χαρακτῆρα εἰς τὰ γεγονότα, ὅπερ συνηθέστατον⁷¹, εἴτε διότι ἀπέμαθε οὐσιώδη μέρη τοῦ κειμένου⁷², ἐνίστε δὲ προσθέτει καὶ ἀφαιρεῖ ἄνευ συγκεκριμένης τινὸς αἰτίας.

Εἰς τὸ παρὸν ἄσμα τὸ πλῆθος τῶν ξένων στοιχείων εἶναι μέγα· δημιουργεῖται δὲ ἐξ αὐτῶν σύγχυσις ὡς πρὸς τὸ τί ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς αὐτό, τί δὲ προσετέθη ἀργότερον. Τὴν ἀπάντησιν κρίνομεν σκόπιμον, ἂν μὴ ἴνα καθορίσωμεν ἀρχικὰς παραλλαγὰς — ἔργον πρακτικῶς ἀδύνατον — τοῦλάχιστον, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν ἀρχικὸν μῦθον καὶ καθορίσωμεν τὸ πνεῦμα τοῦ ἄσματος, ὡς ταῦτα εἶχον ἐξ ἀρχῆς.

⁶⁸) Ἀναφέρομεν προχειρῶς δύο, ἐκ τῶν «Κλέφτικων ἁσμάτων», προσερχομένους στίχους:

Κεφ¹. Μὰ γάτος εἶν' καὶ πρόβαλε στὸν κάμπο καβαλάρης (ὁ ἀδελφός),

ἢ: Ἀκόμα λόγος ἦτανε κι' ἔφτασε σὴν πόρτα. (Κέρκ.)

⁶⁹) Ἰδε Δ. Π ε τ ρ ο π ο ὑ λ ο υ, Ποιητάρηδες.. σ. 377.

⁷⁰) Αὐτόθι.

⁷¹) Ἰδε σημ. 2.

⁷²) Δ. Π ε τ ρ ο π ο ὑ λ ο υ, ἐνθ. ἀνωτ. (σ. 377).

Οἱ στερεότυποι στίχοι, οἱ κοινοὶ τόποι⁷³, ἐπὶ αἰῶνας ζῶντα λαϊκὰ στοιχεῖα ποιητικά, ὠφέλησαν κατὰ τοῦτο τὴν ρίμαν τῆς Σουσάννας, ἀπήρσαν ἐξ αὐτῆς, τὸν ἡμιλαϊκὸν χαρακτήρα καὶ ἐξηφάνισαν τὴν σφραγίδα τοῦ πρώτου δημιουργοῦ. Τὸ ἄσμα οὕτω ἠλευθερώθη καὶ προσηρόμοθη εἰς τὰς ποιητικὰς ἀντιλήψεις τῆς εὐρυτέρας μάξης, κατόπιν δὲ μορφολογικῶν τινῶν περιπετειῶν ἐγένετο δημῶδες. Οὕτω ἡ ποίησις πλουτίζεται καὶ διασφύζονται ποιητικὰ στοιχεῖα⁷⁴, τὰ ὅποια ἄλλως θὰ ἦσαν ἄγνωστα καὶ ἡ ἔρευνα θὰ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἐξηγήσῃ πολλὰ φαινόμενα τῆς δημῶδους ποιήσεως.

Οὕτω τὸ μέρος Α' , περὶ τοῦ ὁποῦ ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, εἰς τὰ περὶ ρίμας⁷⁵, εἶναι προφανῶς δάνειον ἐξ ἄλλων ἁσμάτων⁷⁶, ἔχει δὲ παλαιὰν τὴν προέλευσιν⁷⁷ καὶ ἐπιζῆ μέχρι σήμερον⁷⁸. Τὸ γεγονός δέ, ὅτι φέρεται ὑπὸ πλείστων (48) παραλλαγῶν καὶ εἶναι ὅμοιον πρὸς τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Legrand διασωθὲν δίστιχον, πείθει ὅτι ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ ἄσμα καὶ ὅτι τὰ μέρη Α² καὶ Α³ εἶναι μᾶλλον μεταγενέστερα προσθήματα, τὸ δὲ Α⁴⁷⁹, ὁπωσδήποτε ἔπεται τοῦ Α'.

Τυπικός, ἐν τῷ ἄσματι, στίχος εἶναι καὶ ἐκεῖνος τοῦ μέρους Α⁵, Κρ.¹⁷, στ. 5:

Ἐγάπαν τη κι' ἐγάπαν τον χρόνους δεκατεσσάρους.

καὶ εὔρηται εἰς 46 παραλλαγὰς τοῦ ἁσματος. Ἐν ὄντως θεωρήσωμεν

⁷³) Ἴδε Δ. Α. Πετροπούλου, Στερεότυποι στίχοι δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ παραρτήματος τῶν «Ἑλληνικῶν», ἀρ. 4, «Προσφορά εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 1953, σ. 532 κ.ἐξ.

⁷⁴) Δ. Πετροπούλου, Ποιητάρηδες..., σ. 374.

⁷⁵) Ἴδε σημ. 56.

⁷⁶) Δ. Πετροπούλου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 387. Ἀπαντᾷ εἰς πλῆθος ἄλλων λαϊκῶν δημῶδων κειμένων προγενεστέρων τῆς Σουσάννας, καὶ εἰς ἔργα τῆς προσωπικῆς λογοτεχνίας π. χ. τὸν «Ἐρωτόκριτον» (Δ. Πετροπούλου, αὐτόθι, σ. 387).

⁷⁷) Αὐτόθι, σ. 387. «Υπόλειμμα παλαιῶν ἐποχῶν».

⁷⁸) Ἦκουσα τοῦτο πρὸ ἔτους εἰς σατιρικὸν ἔγγραμμά τι δημιουργηθὲν καὶ ἠδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐφήβου Ἀστρινουῦ Μ. Λεμονομιχελάκη εἰς τὸ χωρίον Ζαρός, δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ ἄσμα ἀνεφέρετο εἰς τὸν θάνατον φορβάδος (γνωστὸς τύπος ἁσμάτων ἐν Κρήτῃ. Πρβλ. Αἰκατερίνης Κουρμούλη, Δημῶδη ἄσματα Ἀγίου Βασιλείου ΕΕΚΣ, τ. Β', σ. 438) ἤρχιζεν ὡς ἐξῆς:

Κάθε πρωτὸ μὲ τὸ δροσιὸ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,

ἀφουκραστῆτε νὰ σὰς πῶ λυπητερό τραγοῦδι.

Τραγοῦδι νὰ τὸ μάθειτε, τραγοῦδι νὰ τὸ λέιτε,

κι' ἀπὸ τὸν πόνο τὸν πολὺ νὰ κάθεισε νὰ κλαῖτε...

⁷⁹) Τὸ Α² εἰς 9 παραλλαγὰς, τὸ Α⁴ εἰς 1 (τὴν Κρ.¹⁸) καὶ τὸ Α⁵ εἰς 18 παραλλαγὰς.

κυριολεκτικὴν τὴν σημασίαν τοῦ στίχου καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι συμφώνως τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Legrand τὸ ἄσμα ἐποικήθη, τὸ ἀργότερον, τῷ 1679, τότε ἡ ἀρχὴ τοῦ εἰδυλλίου δέον νὰ τοποθετηθῇ τέσσαρα ἢ πέντη ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ «Κάστρου», εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πολιορκίας, ὅπερ λίαν ἀπίθανον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συνθηκῶν. Ἄλλὰ παρατηροῦμεν ὅτι ὁ στίχος εἶναι «κοινὸς τόπος» πολλῶν ἄσμάτων⁸⁰ προφανῶς ἀρχαιοτέρων τοῦ ἄσματος τῆς Σουσάννας καὶ εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκφράζη εἰς ἕκαστον τούτων τὸν πραγματικὸν χρόνον. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ στίχος εἶναι τυπικός. Τὴν εὐρεῖαν χρῆσιν του γνωρίζοντες καὶ οἱ ἐκδόται τῆς Folk - lore of Chios, Ph. Argenti, καὶ J. Rose, λέγουσι⁸¹: This (χρόνους δεκατεσ.) means no more than «for a long while» Fourteen has passed into popular speech as a synonym of «many»⁸². Ἄλλὰ καὶ λόγοι μορφῆς ἐπέβαλλον τὴν χρῆσιν τοῦ προχείρου στίχου. Χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας θυσιάζεται «ἡ λογικὴ καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις»⁸³, καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ λέξις «δεκατεσσάρους» εἶναι καταλληλοτάτη διὰ τὴν λέξις «κουρσάρους». Π. χ.

Κρ.¹⁷, στ. 5 - 6 :

*Ἐγάπαν τη κι' ἐγάπαν τον χρόνους δεκατεσσάρους,
κι' εἶχεγε κι' ἕναν ἀδερφὸ πού 'τον μὲ τοὺς κουρσάρους.*

Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ στίχος εἶναι μεταγενέστερον πρόσθεμα ἔξωκρητικῆς προελεύσεως, διότι φέρεται μόνον ὑπὸ πέντε Κρητικῶν παραλλαγῶν τῶν Κρ.⁷, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁷, Κρ.²² ἐκ τῶν ὁποίων αἱ Κρ.¹⁰, Κρ.¹², καὶ Κρ.²² συνελέγησαν ἔξω τῆς νήσου, εἶναι δὲ σπανιώτατος καὶ εἰς ἄλλα δημῶδη Κρητικὰ ἄσματα.

Παρεῖσακτοι στίχοι ἐν τῷ ἄσματι εἶναι καὶ οἱ ἀπαντῶντες εἰς ἐρωτικὰ συχνάκις ἄσματα :

Θρ.⁸, στ. 5 - 6.

Μιά Κυριακὴ καὶ μιὰ Λαμπρὴ, μιὰ γλυκοχαραγμένη,

⁸⁰ Εἰς τὸν εὐρέως διαδεδομένον «Κατάλογον» (Argenti - Rose, Folklore..., σ. 774). Ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν Ζωγραφείῳ Ἀγωνί, τ. Α (1891), σ. 280, ἀρ. 5 καὶ αὐτόθι σ. 393, ἀρ. 8. Ἀπανιᾶ καὶ εἰς τὸ γνωστότατον Ἀκριτικὸν ἄσμα τοῦ «Χαρζιανῆ καὶ τῆς Ἀρετῆς» (Legrand, Recueil de Chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 308) κ.ἄ.

⁸¹ Ἐνθ. ἄνωτ., σ. 774, σημ. 2.

⁸² Δεῖγμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εἶναι οἱ στίχοι :

*Δύ'(ο) ἀδέρφια ἦσαν μπιστικά καὶ πολυγαπημένα
κ' ἔμνοπορπατούσανε χρόνους δεκατεσσάρους.*

ὅπου ἐξαιρεται ἡ μακροχρόνιος ὁμόνοια τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἄρ. Κριάρι Πλήρης συλλογῆ., Ἀθήναι 1921, σ. 378).

⁸³ Στ. Κυριακίδου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 85.

βγαίνει ἢ γιὰ ἀπ' τὸ λουτρό κι' ὁ νιὸς ἀπ' τὸ μερομπέρη.

Φέρονται ὑπὸ τῶν Θρ.³, Κρ.¹⁶, Κύζ.³, Σωζ.¹, καὶ ἐμφανῶς δὲν ἀποτελοῦσιν ὄργανικὸν μέρος τοῦ συνόλου ποιητικοῦ κειμένου εἰς αὐτάς ᾿Απαντῶσιν καὶ εἰς ἄλλα ἄσματα⁸⁴ φαίνεται δὲ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν γνωστὸν «κατάλογον»⁸⁵.

Αἱ παραλλαγαὶ Γ'ύθ., Εὔβ.², Κέρκ., Κρ.⁶, Λέσβ.¹, Λέσβ.⁸, Μάν., Ρόδ.³, παρεμβίλλουσι μεταξὺ τῶν μερῶν Β² καὶ Γ¹ τὸν στίχον:

᾿Κόμα ὁ λόγος ἔστηκε τὸ ἢ συντυχιά ᾿ποκοίται. (Εὔβ.²)

Οὗτος ἀνήκει εἰς τὰ «Κλέριτικα Τραγούδια»⁸⁶ καὶ ἔχει ἀρχαιοτάτην τὴν προέλευσιν⁸⁷.

Ἐκ ξένου ἄσματος φαίνεται νὰ προέρχεται καὶ τὸ μέρος τῶν Γ¹ καὶ Γ⁸ (ἴδε ἀνωτέρω πίνικαι ᾿Πεισοδίων καὶ μερῶν αὐτῶν).

Κρ.¹⁴, στ. 40 - 43:

Γιατρὲ καὶ γιάτρεψέ μου το καὶ μένα τὸ κοροί μου,

κι' ἂν πᾶνε γρόσσα ἑκατὸ δίνει τα ὁ Μπαχοῆς μου.

Ἄν πᾶνε γρόσσα ἑκατό, ἂν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,

ἔχει τα μένα ὁ Μπαχοῆς, δὲν κάνει χωρατᾶδες.

Τὸ μοτίβον τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς ἄσματα τόπων, ἔνθα ἢ ῥίμα τῆς Σουσάννας δὲν εἶναι γνωστὴ καὶ δὴ εἰς τὸ ἄσμα τῶν δύο ἀδελφῶν «π ρ α μ α τ ε υ τ ῆ καὶ λ ῆ σ τ α ρ χ ο υ» ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ προῆλθε, ὡς ἔχον φυσικὴν καὶ λογικὴν ἐν αὐτῷ θέσιν. Ληφθέντος δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Σουσάννα ἐφρονεύθη, ἀφοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς:

Σέρνει τὸ μαχαιράκιν του ἀπ' ἀργυρὸ θηκάρι

καὶ σκίζει τὴν καρδοῦλα τῆ σὰν τὸ μαργαριτάρι.

Κρ.¹⁵, στ. 30 - 31

Ἔτι ληφθείσης ὑπ' ὄψιν, τῆς μυθικῆς χοροῦ καὶ τροπῆς, τὴν ὁποίαν τὸ ἄσμα λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ἐγχειρήματος τοῦτου τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἐντεῦθεν, εὐλόγως θὰ ὑποτεθῆ ὅτι καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ἐτέθη ὡς ποιητικὴ περικόσμησις συνήθης εἰς τοὺς ριμαδόρους, τῶν ὁποίων χαρα

⁸⁴) Εἰς τὸν «Κατάλογον» (σημ. 73) ἢ τὴν «Ριμάταν κόρης καὶ νέου» (K a r . Dieterich, Sprache und Volks.. (σημ. 6) σ. 299). ᾿Απαντᾷ καὶ εἰς τὸ ἔπος τοῦ «Χαρζανῆ» (Dieterich, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 302, καὶ Δρακίδου Ροδιακά, ᾿Αθῆναι 1937, σ. 38). ᾿Απαντᾷ ἔτι καὶ εἰς τὸ ἔπος «τῶν δύο ἀδελφῶν» (Θέρου, Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, τ. Α (1951), σ. 295) κ.ἄ.

⁸⁵) Ἴδε σημ. 80 καὶ 81.

⁸⁶) Ἴδε ᾿Αρσενίου, Τοῦ Τσαμαδοῦ σ. 450, ὄρ. 159. Πολίτου, Ἐκλογαί, Τῶν Κολοκοτρωναίων, σ. 61. Ἴδε καὶ Γ. Ζανέτου, ἼΙ Ὀμηρικὴ φράσις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Δημῶδει ποιήσει, ᾿Αθῆναι 1883, σ. 25.

⁸⁷) Δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν στίχον:

Οὐπω πᾶν εἴρητο ἔπος, δι' ἃρ ἦλυθον αὐτοί.

Ἰλιάδος Κ, 450 (Ζανέτου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 25).

κτηριστικὸν εἶναι ἢ ἐντυπωσιακὴ μακρολογία. Τὸ μοτίβον ἄλλως τε εἶναι συνηθέστατον εἰς τὰ δημώδη ἄσματα⁸⁸ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς ἕκαστον τούτων.

Μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπίσης δὲν ἀνταποκρίνονται προφανῶς εἰς γεγονότα ἀλλὰ τὴν ὑπαρξίν των ἐν τῷ ἄσματι ὀφείλομεν εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ λαοῦ νὰ δραματικοποιῇ καθ' ὑπερβολὴν συμβάντα ἀπλᾶ καὶ συνήθη, προσθέτων οὕτω μέρη ἄσχετα μὲ τὸν μῦθον τοῦ κειμένου, εἶναι καὶ τὰ Δ, Ε καὶ Σ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι συνηθέστατον εἰς δλόκληρον τὸ ἄσμα. Οὕτω τὸ μέρος τοῦ Γ ἐπεισοδίου, ἔνθα ἡ κόρη προστρέχει ὅτε μὲν εἰς τὸν πατέρα ὅτε δὲ εἰς τὴν μητέρα κ.λ. ἀφοῦ πρότερον ἐφρονεύθη ἢ καὶ ἐτραυματίσθη θανασίμως (!), ἔχει φυσικωτέραν τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἄσμα τῆς «Φαρμακωμένης ἀπὸ τὴν πεθερὰν τῆς νύφης»⁸⁹. Τὸ ἐπεισόδιον Ε εἶναι λίαν σύνηθες εἰς ἄσματα, ἔνθα ἀναφέρεται θάνατος γυναικῶν⁹⁰.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας θεωρεῖται καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς κόρης, ὅπως ταφῇ εἰς ὠρισμένην τινὰ ἐκκλησίαν. Αἱ παραλλ. Κρ.², Κρ.¹¹ καὶ Κρ.¹⁸ ἀναφέρουν τὴν Ἀγίαν Τριάδα, ἐνῶ αἱ Ἰκαρ., Κρ.⁶, Κρ.⁷, Κρ.⁸, Κρ.⁹, Κρ.¹³, Κρ.¹⁴, Κρ.¹⁶, Κρ.¹⁹, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Νάξ.², ἀναφέρουν ἐκκλησίαν Ἀγίαν Βαρθάραν. Γνωστὰς καὶ παλαιάς, ἐν Κρήτῃ, ἐκκλησίας Ἀγίας Τριάδος ἔχομεν πολλάς, ἐξ ὧν αἱ γνωστότεραι καὶ σπουδαιότεραι εἶναι, ἡ εἰς τὸ Ἀκρωτήριον Μελέχα τοῦ Νομοῦ Χανίων Ἀγία Τριάς τῶν Τζαγκαρόλων⁹¹, τὴν ὁποίαν ὁ Legrand ταυτίζει⁹² μὲ τὴν ἐπιθυμουμένην ὑπὸ τῆς κόρης ὡς τόπον ταφῆς. Ἐ-

⁸⁸) Τῆς «Καλογρᾶς μὲ τὶς τρεῖς θυγατέρες, ποὺ πῆρε ὁ Χάρος» (Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α' (1896) σ. 72, καὶ αὐτόθι σ. 311 ἀρ. 36). Εἰς τὸ «Τῆς λυγερῆς, ποὺ ἦταν κλέφτης» (Ζωγρ. Ἀγών, Ἠπειρωτικὰ ἄσματα, Ἀνω νύμου, σ. 108, ἀρ. 132). Εἰς τὸ ἄσμα τοῦ «πραματευτῆ, ποὺ σκότωσε ὁ λήσασχος ἀδελφός του» (Γ. Ταρσοῦλη, Μωραίτικα Τραγούδια Κορώνης καὶ Μεθώνης, Ἀθήναι 1941, σ. 86 καὶ Ζωγρ. Ἀγών, τ. Α', σ. 72, ὡς καὶ Α. Ἰατροῖδου, Συλλογὴ δημ. ἄσματων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθήναι 1869, σ. 26). Εἰς τὸ ἄσμα «Τερεπίτα ἐρωτοκτυπημένου» (Εἰρήνης Παπαδάκη, Λαογρ. Σύμμεικτα Σητείας, ἐν ΕΕΚΣ, τ. Ι' (1938) σ. 514). Ἔτι εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Πίπου (ἴδε Κρ. ἰά ρη, Πλήρη Συλλογὴν... σ. 112) κ. ἄ.

⁸⁹) Ἐν ΛΑ, Ἀκρ. 3, 7 ἴδε καὶ Γ. Ταρσοῦλη, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 99 κ. ἄ.

⁹⁰) Προχείρως ἀναφερόμεν τὸ ἄσμα τῆς «ἀδικοσκοτωμένης» εἰς πολλάς παραλλαγὰς τοῦ ὁποίου ὕπανιᾶ. Ἔτι τὸ ἄσμα τῆς «Ἀνδρονίκης» (Αργεντι-Rose, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 652, ἴδε καὶ ἐν ΛΑ, Ἐπ. 1, 28 τὸ ἄσμα τοῦτο) Ἀπαντᾷ τὸ μοτίβον καὶ εἰς τὸ ἄσμα τῆς «Κατερινιώς» (ΛΑ, Ἐπ. 1, 18) κ. ἄ.

⁹¹) Περὶ ταύτης ἐκτενῶς ἐγράψεν ὁ καθηγητῆς κ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος, τῶν Τζαγκαρόλων ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μελέχα Κρήτης, ἐν ΕΕΒΣ, (1932), σσ. 289 - 350.

⁹²) Ἐνθ. ἄνωτ., σ. 28, σημ. 1.

τέρα, ἔξ ἴσου γνωστή, εἶναι ἡ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος τοῦ Ἀμετίου ἐν Μεγαρέσσι Λασιθίου⁹³. Ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Legendre ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἶναι φυσικώτερον νὰ ζητηταὶ ὑπὸ τῆς κόρης ὡς τόπος ταφῆς ἐκκλησία τῆς περιοχῆς Ἡρακλείου, ἔνθα καὶ ἐφρονεῦθη καὶ τὴν ὁποίαν καλῶς γνωρίζει παρὰ εἰς τὴν μακρυνὴν Ἁγίαν Τριάδα τῶν Χανίων, ἐκτὸς ἂν ἦτο αὕτη παροιμιώδης εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ τῆς νήσου. Ἐξ ἄλλου συνηθέστερον ἀπαντᾷ ἡ Ἁγία Βαρβάρα. Μονὴ ὅμως ἢ ἀπλῶς ἐκκλησία Ἁγίας Βαρβάρης τοσοῦτον γνωστή, ὥστε νὰ γίνῃ θέμα στερεοτύπου στίχου δημῶδους ἔθματος, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται. Τοῦναντίον ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ χωρία ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο⁹⁴.

Γνωστὸν μόνον εἶναι τὸ χωρίον Ἁγία Βαρβάρα τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατισίου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, τὸ ὅποτον ὁ λαὸς ἐταύτισεν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κόρης, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων:
Κρ.¹⁵, στ. 56 - 57.

*κι' ἀφῆνω καὶ τ' ἀφέντη μου θεοικὴ κατάρα,
γιὰ δὲ μὲ πῆγε στοὶ Δαφνὲς καὶ στήν Ἁγιά Βαρβάρα.*

Ἐποῦ «Δαφνὲς» καὶ «Ἁγία Βαρβάρα» εἶναι τὰ γνωστὰ χωρία τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.

Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ στίχος μετὰ τῶν ὀνομάτων, «Ἁγία Τριάδα» ἢ «Ἁγία Βαρβάρα» ὑπῆρχεν ἔξ ἀρχῆς εἰς τὸ ἔθνος ἢ εἶναι μεταγενέστερον πρόσθημα ἑνὸς ἀποστηθίσαντος τοῦτο. Ἀμφότερα εἶναι πιθανά, διότι συμβαίνουν συνηθέστατα. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐκκλησία ἢ μονὴ «Ἁγία Βαρβάρα» τοσοῦτον γνωστή, ὥστε σὺν τοῖς ἄλλοις νὰ θεωρῆται καὶ ἰδεώδης ὡς τόπος ταφῆς δὲν ἀναφέρεται οὐδαμοῦ ἐν Κρήτῃ, ὡς συμβαίνει προκειμένου περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Γνωστὸν καὶ δὴ ἀξιόλογον εἶναι τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον «Ἁγία Βαρβάρα»⁹⁵. Τὸ ἂν νῦν ὁ ποιητὴς ἢ ἄλλος τις ἐννοεῖ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τόπον ἐκ τῶν δύο, οἱ ὅποιοι δηλοῦνται εἰς τὰς παραλλαγὰς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων. Ὑ-

⁹³ Ἴδε Στ. Ξανθοῦ διδου, Κρητικὰ Συμβόλαια, ἐν Χριστιανικῇ Κρήτῃ τ. Α' (1912) σσ. 126, 150, 161 - 163, 212 - 213 κ. ἄ. καὶ Χουρμούζη Βυζαντίου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1842, σ. 16 κ. ἄ.

⁹⁴ Ἴδε Νικ. Σταυρινίδου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τ. Α' (1947) σσ. 106 καὶ 117.

⁹⁵ Ἐδωρήθη μάλιστα εἰς τὸν πορθητὴν τοῦ Μ. Κάστρου Κιοπρουλῆ Φαζιλ Ἀχμέτ Πασάν ὡς φέουδον (ἴδε Τ.Α.Η. τόμ. 2ον, σ. 131, ὡς καὶ τὴν ἀνέκδοτον μελέτην τοῦ Γρ. Μ. Σηφάκη, περὶ τινῶν ἐγγράφων σχετικῶν πρὸς τὴν ἄνω δωρεάν).

πάσχει όμως και η άποψις, την οποία θεωρούμεν πλέον πιθανήν, ότι ἐτέθησαν τὰ ὀνόματα ταῦτα, διὰ τὴν ἐξυπηρετήσουν ἀπλῶς τὰς στιχογραφικὰς ἀνάγκας τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ ἄλλου τινός, καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ ὄνομα μιᾶς γνωστῆς ἢ ἀπλῶς ὑπαρχούσης ἐκκλησίας, μονῆς ἢ καὶ χωρίου. Τὴν ἄποψιν ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν δύο αὐτῶν ὀνομάτων εἶναι περιορισμένη εἰς τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος. Ἐξ ἄλλου ταῦτα ἦσαν τὰ πλέον ἐνδεδειγμένα διὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὴν λ. «κατάρ», ἀσχέτως ἂν ἐδήλουν ἢ μὴ ἓνα συγκεκριμένον τόπον, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει πολλάκις εἰς ἀρκετὰ ἔσματα, καὶ διὴ τῆς ρίμας.

Ὁ ποιητής, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φονικῶν δραμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν «en vogue» κατὰ τὸν 17^{ον} αἰ., προσπαθεῖ νὰ δώσει, ὅσον ἔνεστιν τραγικωτέραν χροιάν εἰς τὸ γεγονός τοῦ θανάτου τῆς κόρης, δι' ὃ καὶ ἐπισωρεῖ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, πλῆθος στίχων ξένων καὶ πολλάκις μὴ ἀπηχοῦντων τὴν πραγματικότητα. Οὕτω παριστάνει καὶ τὴν κόρην ἐπιθυμοῦσαν «γραφικὸν» τὸν τόπον ταφῆς συνεχίζων μίαν δημώδη ποιητικὴν παράδυσιν ἀρχαιοτάτην⁹⁶.

Τυπικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον Ψ', τὸ ἀπαντῶν συνήθως ἐν τοῖς ἄσμασιν, ἐνθα εἰς ἓκ τῶν δύο ἔραστῶν ἀποθνήσκει. Ὁ λαὸς ἀρρασκόμενος εἰς τὰς συνταρακτικὰς λύσεις θέλει καὶ τὸν ἕτερον ἀποθνήσκοντα⁹⁷. Οὕτω συμβαίνει καὶ εἰς δώδεκα παραλλαγὰς τοῦ παρόντος ἄσματος, τὰς Ἀντιθ., Γύθ., Κρ.¹, Κρ.², Κρ.⁵, Κρ.¹², Κρ.¹³, Κρ.¹⁵, Λέσβ.¹, Μάν., Νάξ.², Τῆν. Ἡ χρῆσις τοῦ μοτίβου εἶναι περιορισμένη ἐνταῦθα διὰ τοῦτο δέ, καὶ διὰ τὸ ὅτι εἶναι κοινότατον εἰς πλεῖστα ἄσματα⁹⁸ δὲν δεχόμεθα ὡς ἀρχικὸν καὶ ἀπηχοῦν πραγματικὰ γεγονότα τὸ μέρος τοῦτο. Πιθανὸν νὰ ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς

⁹⁶) Αἱ παραγγελίαι τῶν ἐτοιμοθανάτων εἶναι προσφιλεῖς θέμα εἰς τοὺς ποιητὰς τόσον τῆς προσωπικῆς ὅσον καὶ τῆς ἀπροσώπου - λαϊκῆς ποιήσεως, τὸ μοτίβον δὲ τῶν παραγγελιῶν διὰ τὸν τάφον εἶναι συνηθέστατον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις καὶ ἡ προέλευσίς του εἶναι ἀρχαιοτάτη. Καθὼς δὲ γίνεται ἀντιληπτὸν ὑπάρχει μεγάλη σχέσης μεταξύ τούτου καὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ (Ἰλιάδος Ψ, 247):

. . . ἔπειτα δὲ καὶ τὸν (τύμβον) Ἄχαιοι
εὐρὸν θ' ὑψηλὸν τε τιθήμεναι, οἳ κεν ἔμετο . . .

Ἰδε καὶ Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, Τὸ Κλέφτικο τραγοῦδι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του. Ἐν Ἀθήναις 1950, σσ. 44 - 57.

⁹⁷) Τυπικὸν δεῖγμα τοῦ φαινομένου εἶναι τὸ ἔσμα «τῆς ἀδικοσκοτωμένης» ἐνθα ἡ παράλογος αὐτῆ συνήθεια τοῦ λαοῦ προξενεῖ τὸν συμφορμὸν δύο ἑσμάτων, ἐντελεῶς διαφόρων πρὸς ἄλληλα.

⁹⁸) Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς τοῦ Ἀκριτικοῦ Ἔπους καὶ εἰς πλῆθος ἄλλων διαφόρων εἰδῶν ἄσμάτων. Ἰδε Ν. Γ. Πολίτου, Ἀκριτικά ἄσματα. Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ περ. Λαογραφία, τ. Α (1909) σ. 244.

«ἀδικοσκοτωμένης», τοῦ ὁποίου στίχοι καὶ εἰς ἄλλα ἄσματα εὐρίσκονται πολλοί⁹⁹. Ἐμφανεῖς, τέλος, ἐπιδράσεις ἐκ δύο διαφόρων ἄσμάτων φέρεται ἡ Κρ.¹². Τὸ μέρος Δ⁸, ἐνθα ἡ κόρη παραγγέλλει περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα προτιμᾷ εἰς τὴν ταφήν της (στ. 50 - 54) :

*Γιὰ πές μου κόρη ἀκριβή, τὶ ροῦχα νὰ σοῦ βάλω ;
Θέλεις κιτρινοπράσινα, θέλεις τὰ βελουδένια ;
Θέλεις τὰ λινόμεταξα*

παρεισέφρησεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἄσματος τῆς «ἀδικοσκοτωμένης». Ὡσαύτως οἱ 24 τελευταῖοι στίχοι τῆς ἰδίας παραλλαγῆς προέρχονται ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ «Κωστῆ τοῦ Ἀρχαλοχωρίτη»¹⁰⁰.

Περαίνομεν τὰ περὶ «κοινῶν τόπων», ἀλλοιώσεων καὶ συμφυρμῶν ἀφοῦ πρῶτον ὀμιλήσωμεν ἐν ὀλίγοις περὶ τοῦ πραγματικοῦ ὄνοματος τοῦ ἔραστοῦ τῆς Σουσάννας. Ὁ *Legend* ἐκ τῆς παραλλαγῆς, τὴν ὁποίαν δημοσιεύει, καὶ ἔξ ἄλλων, ἃς πιθανὸν κατέχει ἢ ἀπλῶς γνωρίζει, ἀποδίδει¹⁰¹ εἰς τὸν ἔραστὴν αὐτὸν τὸ ἀπαντῶν εἰς ἔνδεκα παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος ὄνομα «*Σαρῆ - Μπαχοῆς*», ὅπερ ἐξηγεῖται «Ξανθὸς Ναυτικὸς»¹⁰². Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ *Pernot*¹⁰³, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευόμενας παραλλαγὰς ἄλλως ὀνομάζεται ὁ ἦρωας οὗτος¹⁰⁴. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι εὐρίσκομεν 21 διαφόρους τύπους τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔραστοῦ¹⁰⁵, ὥστε ὁ ὀρισμὸς ἑνὸς ἐκ τούτων ὡς τοῦ πρῶτου καὶ πραγματικοῦ δὲν εἶναι τι εὐχερές, ἐκ πρώτης τοῦλάχιστον ὕψους. Οἱ τύποι οὗτοι εἶναι :

Σαρῆ - Μπαλῆς καὶ *Σαρήμπαλος* ἐν ταῖς Εὔβ.¹, Ἰκ., Καππ., Κρ.⁸, Λέσβ.¹, Λέσβ.², Λέσβ.³, Νάξ.¹, Νάξ.², Ρόδ.¹, Ρόδ.², Ρόδ.³, Ρόδ.⁴, Σκόπ., Τῆν., Χαλκ., Χίος², Χίος³, Χίος⁴, Χίος⁵, Χίος⁶. (Ἐν ὄλφ 20).

Σαρῆ - Μπαχοῆς (*Σαλῆ - Μπαχοῆς* Κρ.¹³), ἐν ταῖς Κρ.², Κρ.⁶, Κρ.⁷, Κρ.⁹, Κρ.¹¹, Κρ.¹³, Κρ.¹⁴, Κρ.¹⁵, Κρ.²⁰, Κρ.²³, Πόντ. (ἐν ὄλφ 11).

⁹⁹) Ἴδε Μ. Ι. Μανούσακα, Τὸ Ἑλληνικὸν δημοτικὸν τραγοῦδι γιὰ τὸ Βασιλιᾶ Ἐρρίκο τῆς Φλάνδρας, περ. Λαογραφία, τ. ΙΔ' (1952) σ. 13 σημ. 1.

¹⁰⁰) Ι. Σ. Ἀλεξάκη, Ὁ Κωστῆς ὁ Ἀρχαλοχωρίτης καὶ τὸ τραγοῦδι του, Μελέτη Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ, Ἀθήναι 1940. Τοῦ ἰδίου, Τὸ τραγοῦδι τοῦ Ἀρχαλοχωρίτη, περ. ΕΕΚΣ, τ. Γ' (1940), σσ. 412 - 416.

¹⁰¹) *Legend*, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 23.

¹⁰²) Ἴδε Ι. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, σ. 1001 λέξ. *Σαρῆ* καὶ σ. 334 λέξ. *Μπαχοῆ*.

¹⁰³) *Pernot*, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 107.

¹⁰⁴) *Σαρήμπαλος* Χίος², Χίος⁴, *Σαρῆ - Μπαλῆς* Χίος², Χίος⁵, Χίος⁶.

¹⁰⁵) Τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν τύπων τοῦ ὀνόματος ὁ *Legend* ἀποδίδει εἰς τὸ καὶ ὑφ' ἡμῶν τονιζόμενον γεγονός τῶν μεγάλων ἀλλοιώσεων ἐν τῇ μορφῇ καὶ τῇ περιεχομένῃ τοῦ ἄσματος.

Σαρῆ - Μπέης, Ἄρχ. Γύθ.¹ Εὔβ.², Εὔβ.⁴, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁶, Λῆμν., Μάν., Σκ.³, Σωζ. (ἐν ὄλω 11).

Σαρῆ - Μπαγλῆς, Κρ.¹, Κρ.⁵, Κρ.¹⁹, Κύζ.¹, Σκ.¹, Χίος¹ (ἐν ὄλω 6).

Ἄλῆ - Βέης, Ἄρχ., Κρ.¹⁹, Παξ.¹, Πιξ.², Χίος¹, (ἐν ὄλω 5).

Σαρῆ - Παυλῆς, Καρπ., Κύπ.¹, Ρόδ.², καὶ Σαραπαλῆς Κύπ.², Σε-
ριφ - Ἀγᾶς ἢ Σεριφ - Ἀλῆς Λωδεκ., Κορήν., Σερῆ - Μπελῆς Ἀντικθ.,
Σερῆ - Μπουλή Θρ.¹, Σαλῆ Μπέης Εὔβ.³, Σαμῆλ Μπέης Σωζ.², Ἀ-
ροῆ - Μπαλῆς Κεφ.¹, Σιρῆ - Πιγδὴ Κῶς, Σελῆ - Πασᾶς Κορ., Βελῆμ -
Πασᾶς Κέρκ., Τοιρίμπαχης Θρ.³, Σιῆζ - Μπέης Θρ.², Μπραῆμ - Ἀ-
γᾶς, Κέφ.², Χατζῆ - Τζανῆς Κύζ.², Βελῆ - Σαρῆ Κρ.²².

Ἐχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον τῶν δύο ὀνομά-
των τοῦ ἥρωος, π.χ. τὸ Σαρῆ εἰς τὸ Σαρῆ - Μπαροῆς, δὲν ἠλλοιώθη
τοσοῦτον ὥστε νὰ καθίσταται λίαν δυσχερὴς ἡ ὑπόδειξις τῆς ἀρχικῆς του
μορφῆς. Ὁ τύπος Σαρῆ μένει ἀναλλοίωτος εἰς τὰ Σαρῆ - Μπαλῆς,
Σαρῆ - Μπαροῆς, Σαρῆ - Μπέης, Σαρῆ - Μπαγλῆς, Σαρῆ - Παυλῆς
καὶ εἰς ἀρκετὰ τῶν ἄλλων, παραλλασσόντων εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ὀ-
νομάτων. Φέρεται δὲ ὑπὸ πενήκοντα ὀκτὼ παραλλαγῶν καὶ ὑφ' ὄλων
τῶν Κρητικῶν, καὶ δὴ τῆς Κρ.¹⁸, αἵτινες εἶναι πλησιέστεροι πρὸς τὴν
ἀρχικὴν παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι
τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον. Ἀντὶ τούτου προτείνεται ὑπὸ τοῦ Ν. Σταυ-
ρινίδου τὸ τῆς Τουρκεκρητικῆς παραλλαγῆς «Σαλῆ»¹⁰⁶, τὸ ὁποῖον, ὡς
λέγει, ἀρμόζει περισσότερον ὡς πρῶτον ὄνομα «ἐνῶ περὶ τοῦ Σαρῆ
ὑπάρχει προκατάληψις παρὰ τῷ Τουρκικῷ λαῷ δὲν θεωρεῖται δὲ τοῦ-
το προσφιλές». Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι τοσοῦτον σπάνιον, ἐν ἀντι-
θέσει πρὸς τὸ συνηθέστατον «Σαρῆ», ὅπερ διατηρεῖται ἀναλλοίωτον,
ὥστε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναζητῶμεν ἄλλον, ἀντὶ τοῦ φανεροῦ τού-
του. Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὸ δεύτερον ὄνομα, τοῦ ὁποίου ἡ ποικιλία τῶν
τύπων εἶναι μεγαλύτερα. Βεβαίως ἡ ἀλλοίωσις καὶ παραφθορά τῶν
λέξεων καὶ ὀνομάτων δὲν εἶναι τι νέον εἰς τὴν ἔρευναν ἐν γένει τῶν
δημωδῶν κειμένων¹⁰⁷. Ὁ ἐξελληνισμὸς δὲ κατὰ διαφόρους καὶ ποικί-
λους τρόπους τῶν ξενικῶν ἐν τοῖς κειμένοις ὀνομάτων εἶναι ἐκ τῶν
συνηθεστάτων φαινομένων. Ἄλλ' ὑπάρχει μία οὐσιώδης ἀρχὴ τοῦ φαι-
μένου τούτου. Πάντοτε ὁ λαὸς τρέπει τὸ συγκεκριμένον, ἀσύνηθες καὶ
ξενικὸν εἰς ἀφηρημένον, συνηθέστατον καὶ Ἑλληνικώτατον¹⁰⁸. Ἐπὶ
τὸ πνεῦμα τοῦτο δεόν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ἐν τῷ πα-

¹⁰⁶) Ἴδε Χλωρόν, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 1004 λέξιν Σαλῆχ = εὐσεβῆς.

¹⁰⁷) Ἴδε Μανουσάκα, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24 κ.εξ.

¹⁰⁸) Αὐτόθι, σσ. 24 - 45, εἶναι ἔτι γνωστόν ὅτι εἰς τὰ Ἀκριτικά ἔσμα-
τα ὑπάρχουν στερεότυπα πλέον, διὰ τοὺς ἥρωας, ὀνόματα Κωνσταντῆς,
Γιαννακῆς, κ.λ. (ἴδε Πολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. 199).

ρόντι ἄσματι τύπων. Τὸ πλέον ἀσύνηθες, ξενικὸν καὶ συγκεκριμένον ἐνταῦθα ὄνομα εἶναι τὸ «Μπαχοῦης». Θεωρεῖται δὲ ὡς λίαν ἀφύσικον νὰ προέκυψεν ὁ τύπος αὐτὸς ἐκ τῶν Μπαλῆς, Μπέης, Μπαγλῆς, Βέης, Παυλῆς, ὡς δύναται νὰ γίνῃ ἀντιθέτως, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀρχήν. Ὁμοίως περὶ τοῦ Μπαλῆς, τὸ ὁποῖον ὁ Ξανθουδίδης συσχετίζει μὲ τὸ Λατινικὸν bajulus¹⁰⁹ καὶ εἶναι γνωστότατον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὡς τοπωνύμιον, ἐπώνυμον¹¹⁰ καὶ Τουρκικὸν ἄξιωμα¹¹¹. Τοῦτο καὶ τὰ Μπέης, Βέης εἶναι γνωστότατα καὶ προχειρότατα εἰς τὸν λαόν, ὅταν οὗτος ἀπομανθάνῃ τὸ πραγματικόν, δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ «Μπαχοῦη», τὸ ὁποῖον εἶναι ἄγνωστον καὶ σπάνιον. Τὸ «Μπαχοῦη» προτιμῶμεν καὶ δι' ἄλλους λόγους. Πρῶτον, διότι διεσώθη ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων τοῦ ἥρωος, εἰς τὴν Κρ.¹³, τῶν πλέον εἰδικῶν διὰ τὴν διαφύλαξιν τοῦ ὄρθου τύπου. Δεύτερον, διότι φέρεται τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀριωτέρων Κρητικῶν παραλλαγῶν, ἐνῶ αἱ Κρ.⁹, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁶ κ.λ.π., αἵτινες φέρουν διάφορα τούτου ὀνόματα, δὲν συνελέγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν Κρήτῃ. Τρίτον, ἔτι, διότι τὸ ὄνομα Μπαχοῦης ὑπῆρχεν καὶ ἐπιζῆ μέχρι τοῦ νῦν ὡς ἐπώνυμον¹¹² ἐν τῇ νήσῳ. Τέταρτον τέλος διότι ἔχομεν τὰς διαβεβαιώσεις τῶν τουρκομαθῶν Ν. Σταυρινίδου καὶ τοῦ συναδ. Χ. Μούτσογλου, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ κανόνες τῆς τουρκικῆς ὀνοματολογίας δὲν ἐπιτρέπουν τὴν δημιουργίαν ὀνόματος, οἷον τὸ Σαρῆ - Μπαλῆς — ἀναφέρομεν τὸ συνηθέστερον ἀπαντῶν — ἐνῶ ἀντιθέτως εἶναι λίαν φυσικὸς καὶ δεδικαιολογημένος ὁ σχηματισμὸς τοῦ Σαλῆ ἢ Σαρῆ Μπαχοῦη.

Τῶν ἀλλοιώσεων, συμφυρμῶν καὶ κοινῶν ἐν τῷ ἄσματι στίχων ἐξεητάσαμεν τοὺς σπουδαιότερους, πρὸς μὲν ὁμοφῶσιν μιᾶς γενικῆς ἀπλῶς ἰδέας περὶ τῶν μορφολογικῶν περιπετειῶν τοῦ ἄσματος, μὴ ἐπιτρέποντος τοῦ χώρου μεγαλυτέρας ἐπεκτάσεις. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ἀπεβλέψαμεν ἐν πρώτοις εἰς τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐκ τῶν κειμένων τῶν παραλλαγῶν προκύπτουν, βάσει τῆς οὐσιώδους ἐπὶ τούτου ἀρχῆς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν δημῶδων ἀσμάτων¹¹³.

¹⁰⁹) Ἰδε Στ. Ξανθουδίδου, Οἰκογενειακά τινα ἐπώνυμα ἐκ Κρήτης, περ. «Λαογραφία» τ. Ζ' (1923) σ. 371.

¹¹⁰) Αὐτόθι σ. 371.

¹¹¹) Ἰ. Χλωροῦ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 1926.

¹¹²) Ἰδε Νικ. Β. Τωμαδάκη, Τουρκογενεακὰ, περ. ΕΕΚΣ, τ. Α' (1938) σ. 136, ἐνθα ἀναφέρεται Μπαχοῦη Ἀγᾶς ἀπ' Ἀλικιανοῦ. Γνωστὴ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἶναι σήμερον ἡ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Μπαχοῦηδων τοῦ Ἀμαρίου.

¹¹³) Ἰδε εἰδικῶς περὶ τούτου, Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, Τὰ Δημοτικὰ τραγούδια, Μέρος Α', οἱ Συλλογῆς Ἀθῆναι 1929, σσ. 5 - 11, καὶ τοῦ

Ἔχομεν ἔτι νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα περὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπιδράσεων τῶν Τουρκοκρατηῶν εἰς τὸ ἄσμα δὲν εἶναι τολμηρὰ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς τουρκικῆς ἐν Κρήτῃ κατοχῆς αἱ προσχωρήσεις Κρητῶν εἰς τὸν κατακτητὴν καὶ τὴν θρησκείαν του ἦσαν ἀθρόαι κατὰ σαφεῖς ἱστορικὰς μαρτυρίας τῆς ἐποχῆς¹¹⁴ καὶ τὰ ἐπίσημα Τουρκικὰ ἔγγραφα¹¹⁵.

Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι εἰς τὴν μελέτην τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων — Τουρκοκοῦ καὶ Κρητικοῦ — ὡς καὶ πολλῶν κοινῶν ἐκδηλώσεων τῶν, σπουδαίως δύναται νὰ συμβάλῃ τὸ πρὸν ἄσμα καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα γνωστὰ μεταξὺ ἀμφοτέρων¹¹⁶ ἅμοιρα ὅμως μέχρι τοῦδε ἐξετάσεως. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἐκπληκτικὸν ἄλλ' ὄχι ἀπροσδόκητον τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον τῆς Κρήτης εἶχεν τοσοῦτον ἀφομοιωθῆ «κοινωνικῶς» πρὸς τὸ κρητικόν, ὥστε νὰ δημιουργῇ καὶ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν δημώδη κρητικὴν μοῦσαν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν Τοῦρκοι ἀλλόθρησκοι, κατοικήσαντες τὴν νῆσον ἐντὸς διακοσίων περίπου ἐτῶν, κατάρθωσαν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δημώδη ποιητικὴν παράδοσιν, οὐδὲν δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ὁμόθρησκοι, περισσότερον συνδεδεμένοι πρὸς τὸ ἐντόπιον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἐντὸς διπλασίου χρονικοῦ διαστήματος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχουν πολλαπλασίαν ποιητικὴν συμβολήν. Οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον ὑπὸ τὰ Ἐνετικώτατα ὀνόματα (Μαρίνος Φαλιέρος, Βιτσέντζος Κορνάρος, Μάρκος - Ἀντώνιος Φώσκολος κ. λ.) νὰ κρύπτονται οὐχὶ Ἑλληνες μὲ ἐνετικὰ ὀνόματα, ὡς ἡ σχετικὴ ἔρευνα ὑποστηρίζει, ἀλλ' Ἐνετοὶ ἐξελληνισθέντες καὶ μὴ τηροῦντες ἐνετικὸν εἰ μὴ τὸ θρήσκευμα καὶ τὸ ἐπώνυμον.

Ἄλλὰ τοῦτο ἐκφεύγει ὅλως τοῦ θέματος τῆς παρουσίας μελέτης καὶ εἶναι ἔργον ἄλλης πλέον γενικῆς καὶ εἰς περισσότερα κείμενα ἐπεκτεινομένης ἐρεύνης.

Ἀθήναι Δεκέμβριος 1954 — Ἡράκλειον Ἀπρίλιος 1955

EMMAN. I. DOULIGERAKIS

Ἰδίου, Τὸ κλέφτικο Τραγοῦδι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του, ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 5.

¹¹⁴) Ἡ Tarihî Naima, τ. Δ, σ. 373 ἀναφέρει αὐτομολίας πολλῶν ἀνδρῶν ἐκ Μ. Κάστρου, οἵτινες προσελθόντες εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν τῷ 1648.

¹¹⁵) Ἐν τῷ Τουρκ. Ἀρχ. Ἡρακλείου (Κῶδιξ 1, σ. 2, Κῶδ. 8, σ. 34, σ. 39, σ. 85 κ.λ.) ἀναφέρονται πολλοὶ ἐξισλαμισμοὶ τῷ 1657.

¹¹⁶) Ἴδε τοιαῦτα ἄσματα, Στ. Εὐαγ. Μαυράκη, Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Τουρκία, Σελτζούκ, ἔφημ. «Δράσις», Ἡράκλειον 4 Φεβρουαρίου 1955 σφ. φυλλ. 5479, καὶ σμμ. 64.